

Power Balance Between the State and Society and Its Role in Reducing Unjustified Inequalities in Iran's Political Economy (2005–2021)

Mahsa Karimi*

Ph.D. Candidate in Economics, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran

Hossein Raghfar

Professor, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran

Abstract

The issue of underdevelopment in Iran has long been marked by a paradoxical situation. On the one hand, there is broad consensus on the necessity of development to achieve social welfare; on the other hand, there is no clear theoretical or political agreement on how to realize it. Contemporary theories of underdevelopment identify inequality as the primary factor underlying development failures, emphasizing that power imbalances between the state and society play a central role in exacerbating inequality. In this respect, the present study examined the role of power relations between elites and non-elites in reproducing, mitigating, or constraining unjustified inequalities in Iran. The analysis relied on an institutional approach and employed a combined theoretical framework derived from main scholarship in the field. According to the findings, inequality in the distribution of power, wealth, and social status largely results from the absence—or weakness—of a stable and institutionalized balance of power between the state and society. Periods characterized by political consolidation and weakened accountability mechanisms are associated with rising inequality, whereas deviations from political homogenization tend to coincide with, albeit limited, reductions in inequality. The study argued that moving beyond the status quo and advancing toward sustainable development would require profound institutional restructuring and the establishment of the shackled Leviathan—a state that is capable of effective policy implementation, committed to the rule of law, and subject to democratic accountability. Such a configuration, conceptualized as a strong state–strong society equilibrium, constitutes a necessary condition for reducing inequality and achieving inclusive growth in Iran.

* Corresponding Author: karimi.mahsa24@yahoo.com

How to Cite: Karimi, M. & Raghfar, H. (2025). Power Balance Between the State and Society and Its Role in Reducing Unjustified Inequalities in Iran's Political Economy (2005–2021). *Iranian Journal of Economic Research*, 30(104), 124-166.

1. Introduction

The issue of development in Iran, despite broad public consensus on its necessity, remains mired in ambiguity and failure. A key driver of this failure is the persistence of unjustified inequalities. In this regard, the present research aimed to address the following questions: what constitutes the primary determinant of inequality in Iran? And how can it be resolved to enable meaningful development? The analysis adopted an institutional approach to examine how the structure of political power distribution (i.e., the mode of interaction between the state and society) influences the state's capacity to implement policies aimed at reducing inequality, and ultimately shapes wealth distribution. The study covered the period of 2005–2021, as it encompassed various phases of political consolidation and changes in governance structures, thus providing an ideal context for the current inquiry. Leading theoretical contributions in development studies identify the imbalance of power and wealth between elites and non-elites as the core of the crisis. Accordingly, the current analysis merits attention as it aimed to identify the fundamental factor generating inequality in Iran and outline the mechanisms for addressing it.

2. Materials and Methods

The present study adopted a descriptive–analytical method to address the research problem. The data was primarily drawn from macroeconomic indicators for the period 2005–2021. Indicators such as budget compliance, the democracy index, and the rule of law index were used to measure the state's executive capacity. In addition, the misery index, corruption index, and the dollar value of the monthly wage were analyzed in order to assess the state of power balance. Finally, the Gini coefficient and net job opportunities were examined to evaluate the impact of different types of Leviathan on inequality.

Given the complexity of the topic, a single theoretical model could not fully account for the analysis required. Therefore, a combined theoretical model was used to derive explanation, prediction, and prescription. It was first necessary to examine the political order prevailing in the country during the period under investigation. To this end, the theoretical framework of Douglas North was employed, which explains the transition from a limited-access order to an open-access order—a transition that requires the rule of law. Moreover, Fukuyama's tripartite model (effective state, the rule of law, and democratic accountability) was incorporated to assess the state's executive capacity. Acemoglu and Robinson, while recognizing the importance of state executive capacity, argue that the core of power balance formation lies in the creation of a shackled Leviathan. In a shackled Leviathan, power is balanced both among elite interest groups and between elites and non-elites. Finally, by examining changes in power between the state and society, this study analyzed the persistence of unjustified inequalities in Iran.

3. Results and Discussion

According to the findings, Iran's political economy during the period under review was strongly shaped by fluctuations in the balance of power between

the state and society. During periods characterized by power consolidation and the weakening of oversight institutions, the government tended to expand its share of power and control over wealth. The results indicated that any erosion of the balance of power is directly linked to the reproduction of economic inequality and increased pressure on the middle and lower strata of society. Conversely, during periods of reduced power consolidation, improvements in the balance of power were evident, which led to a limited reduction in inequality. The findings suggest that the persistence of unjustified inequalities in Iran's political economy stems not solely from the structural characteristics of the economy, but primarily from the failure to establish a stable and institutionalized balance of power between the state and society. When power shifts toward strengthening accountable institutions and upholding the rule of law, the scope for the unjust distribution of resources diminishes.

4. Conclusion

Development in Iran requires profound institutional reform and a transition toward the strong state–strong society model. This model, equivalent to the shackled Leviathan in institutional literature, envisions a state capable of effectively implementing policies (a strong state) while being tightly constrained by democratic accountability mechanisms and the rule of law (shackled). Such a balance is essential for reducing inequality and achieving inclusive growth.

Keywords: Power Balance, Inequality, Shackled Leviathan, Autocracy

JEL Classification: D72, D63 .D73

نقش توازن قوا میان مردم و حکومت در کاهش نابرابری‌های ناموجه در ایران (فراز و فرود اقتصاد سیاسی ایران در دوره ۱۴۰۰-۱۳۸۴)

مهسا کریمی * دانشجوی دکتری رشته علوم اقتصادی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران

حسین راغفر استاد دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران

چکیده

مسئله توسعه‌نیافتگی در ایران همواره با پدیده‌ای پارادوکسیکال همراه بوده است. از یک‌سو، توافق عمومی بر ضرورت توسعه برای دستیابی به بهروزی اجتماعی وجود دارد و از سوی دیگر، اجماع نظری و سیاسی بر مسیر تحقق آن حاصل نشده است. در این مقاله، با اتکا به آرای نوین در تبیین توسعه‌نیافتگی که مهم‌ترین عامل عدم تحقق توسعه را نابرابری می‌داند، مقوله عدم توازن قوا میان مردم و حکومت مهم‌ترین عامل تشدید نابرابری‌ها شناخته شد. براساس رویکرد نهادگرایی و با استفاده از مدل نظری ترکیبی نورث و همکاران، فوکویاما و عجم‌اوغلو، نقش توازن قوا میان فرادستان و فرودستان در بازتولید یا مهار نابرابری‌های ناموجه در ایران بررسی شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که نابرابری در توزیع قدرت، ثروت و منزلت، حاصل فقدان یا ضعف توازن پایدار در روابط دولت و ملت بوده است. هر قدر از حاکمیت یک‌دست فاصله گرفته می‌شد، نابرابری‌ها کاهش می‌یافت و هر قدر حاکمیت به سمت یکپارچه شدن حرکت کرد، نابرابری‌ها افزایش یافت. درنهایت، مقاله تأکید کرد که عبور از وضعیت موجود و حرکت به سوی توسعه مستلزم بازآرایی نهادی و ایجاد لویاتان مقیدی است که هم‌زمان واجد توان اجرایی، پیگیر حاکمیت قانون و پاسخگوی دموکراتیک باشد؛ امری که تنها از طریق ایجاد توازن میان دولت و جامعه مدنی از نوع دولت قوی، ملت قوی ممکن است.

کلیدواژه‌ها: توازن قوا، نابرابری، لویاتان مقید، استبداد.

طبقه‌بندی JEL: D72، D63، D73.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته علوم اقتصادی گرایش توسعه اقتصادی دانشگاه الزهرا است.

* نویسنده مسئول: karimi.mahsa24@yahoo.com

۱. مقدمه

یکی از سؤالاتی که درباره کشورهای توسعه یافته مطرح می‌شود چگونگی خروج از دورهای باطل توسعه نیافتگی و نحوه تحقق اهداف توسعه است. در مطالعات توسعه از زوایای مختلف به این پرسش پاسخ داده‌اند و کشورهای در حال توسعه تلاش کرده‌اند تا با استفاده از تجربیات تاریخی خود و دیگران در این مسیر قرار گیرند. در ایران نیز با وجود انبوه مطالعات، همچنان مسئله توسعه یک امر پارادوکسیکال است. متفکران، لازمه دستیابی به بهروزی اقتصادی- اجتماعی را توسعه می‌دانند اما درباره نحوه تحقق آن وفاق ندارند.

در اندیشه توسعه، عوامل مختلفی به عنوان عامل بازدارنده دستیابی به آن مطرح شده‌اند. ایرما آدلمن^۱ (۱۹۹۹) هفت متغیر مهم را که کشورها با استفاده از آن تلاش کردند به توسعه اقتصادی دست یابند بررسی کرده است. از نظر وی توسعه برابر است با افزایش سرمایه فیزیکی، ایجاد کارآفرینی، اصلاح قیمت‌های نسبی نادرست، بهبود عملکرد در سطح تجارت بین الملل، جلوگیری از ورود حکومت بیش از حد مداخله گر، سرمایه انسانی کارآمد، کاهش حضور حکومت غیر مؤثر. در ایران نیز، در حیطه اندیشه و سیاست گذاری به متغیرهای مذکور تا حدودی توجه شده است اما هر کدام به دلایل متفاوتی با شکست مواجه شدند.

دولت پس از جنگ، علت توسعه نیافتگی را دخالت بیش از حد دولت مداخله گر می‌دانست که برای کاهش آن به اجرای برنامه تعدیل ساختاری روی آوردند که به مداخله کمتر دولت در اقتصاد منجر نشد و تصدی گری دولتی را افزایش داد (مؤمنی، ۱۳۹۴).

در دوران کمبود درآمد ارزی، مشکل در منابع ناکافی برای سرمایه گذاری های فیزیکی شناخته می‌شد و در دورانی که درآمد ارزی افزایش می‌یافت به علت وقوع بیماری هلندی بی ثباتی اقتصادی ایجاد می‌شد و در هر دو حالت آنچه استمرار داشت توسعه نیافتگی بود.

علاوه بر موارد فوق، مسئله نابرابری های ناموجه نیز به عنوان عامل بازدارنده توسعه در جهان و ایران مطرح شده است. توماس پیکتی^۲ با تأکید بر نقش تعیین کننده نابرابری در بروز جنگ های داخلی، بین المللی و حتی جهانی و باز تولید فقر و عقب ماندگی، منشأ اصلی نابرابری را در شکاف بین عایدی سرمایه و تولید می‌داند (پیکتی، ۱۳۹۴).

1. Adelman, I.

2. Piketty, T.

بعضی از مطالعاتی که در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی ادبیات توسعه صورت گرفته، نابرابری را منشأ بی‌ثباتی، خشونت و جرم‌زایی می‌دانند. در زمینه محیط زیست نیز نابرابری مانعی بر سر راه توسعه است. پیکتی در کتاب *تاریخ مختصر برابری* می‌گوید: سرزمین‌های شمالی که حدود ۱۵ درصد از جمعیت جهان است، حدود ۸۰ درصد کربن جهان را از آغاز عصر صنعتی تولید کرده‌اند (پیکتی، ۱۴۰۲). ایران نیز با سهم تقریباً یک درصدی از جمعیت جهان، بالغ بر دو درصد انتشار سالانه دی‌اکسید کربن را برعهده دارد که رتبه اول در خاورمیانه و هفتم جهان را به خود اختصاص داده است (اصغرزاده، ۱۳۹۹). بنابراین کاهش آسیب‌های محیط‌زیستی هم به دگرگونی در توزیع ثروت و تغییر در نظام اقتصادی نیاز دارد. گریفین^۱ و جیمز^۲ (۱۳۶۸) علت توسعه‌نیافتگی را در توزیع نابرابر عایدات نوآوری‌های فناورانه می‌دانند. اگر در جریان تولید فناورانه از چالش‌های توزیعی آن غفلت شود، جامعه در سهم‌بری به بحران می‌خورد و شورش رخ می‌دهد. از نظر عجم‌اغلو^۳ و جانسون^۴ (۱۴۰۲) این امر تصادفی نیست بلکه توزیع ناعادلانه آن به اصحاب قدرت و ثروت برمی‌گردد. آنها در کتاب *نزاع هزار ساله ما بر سر فناوری و بهروزی* به بررسی رابطه میان «فناوری، دستمزدها و نابرابری» می‌پردازند. نویسندگان در آنجا بیان می‌کنند: قدرت این گروه نه از تانک و موشک، که ناشی از دسترسی به دالان‌های قدرت و توان اثرگذاری بر افکار عمومی است. برای اینکه دالان قدرت انحصاری نباشد باید قوای متعادل‌کننده از رهبران فناوری حساب بکشند تا بهروزی محقق شود (عجم‌اغلو و جانسون، ۱۴۰۲).

برای نیل به بهروزی مشترک، جامعه و دولت باید با یکدیگر همکاری کنند. اگر قدرت فرادستان بیشتر شود، تمایل به سرکوب افزایش می‌یابد و اگر قدرت فرودستان بیشتر شود گزینه انقلاب جذاب‌تر می‌شود. بنابراین ثبات و امنیت وقتی تضمین می‌شود که بین فرادستان و فرودستان توازن قدرت برقرار گردد (عجم‌اغلو و راینسون، ۱۳۹۹).

بنابراین در سطح بعدی نقش تولید فناورانه در ضمانت‌بخشی به ثبات و امنیت موضوعیت می‌یابد. تولید فناورانه به سرمایه‌گذاری در حیطه انسانی و فیزیکی نیاز دارد. بنابراین اگر سرمایه‌گذاری‌های لازم انجام شده باشد گزینه‌های سرکوب یا انقلاب برای حکومت و مردم

1. Griffin, K.

2. James, J.

3. Acemoglu, D.

4. Johnson, S.

پرهزینه می‌شود. عنصر ضمانت‌بخش به همه اینها اجازه سازمان‌یابی مدنی به نیروهای اجتماعی است که در آن فرادستان و فرودستان همکاری را به ستیز و حذف ترجیح دهند. لذا یکی از مهم‌ترین گونه‌ها که به آن توجه نشده است عدم توازن قوا بین مردم و حکومت است که منجر به نابرابری در توزیع قدرت و به تبع آن نابرابری در توزیع ثروت می‌شود. درباره تجربه برخی بحران‌های ملی در کشورهای مختلف که منجر به گسست ارتباط بین فرادستان و فرودستان شده است و نابرابری در توازن قوا را افزایش داده می‌توان به شیلی و اندونزی اشاره کرد. عدم توازن قوا در این دو کشور با دستیابی به اجماع ملی یا به دست یک گروه که قدرت مسلط را در دست داشت حل نشد بلکه با ضایع کردن حق دشمنان شکست خورده گروه صاحب قدرت برطرف شد. (دایموند^۱، ۱۴۰۱).

درباره تجربه ایران، بخشی از مطالعات نابرابری در توازن قوا را ناشی از استبداد می‌دانند. کاتوزیان (۱۳۸۴) نیز بر این باور است که استبداد هرگونه تمایز کارکردی فی‌مابین طبقات اجتماعی را از بین می‌برد و موقعیت افراد صرفاً مرهون حکومت است.

پیتز آوری^۲ (۱۳۷۳) و آبراهامیان^۳ (۲۰۰۱) نیز ساختار جغرافیایی را بازتولیدکننده نابرابری می‌دانند اما از نگاه کاتوزیان (۱۳۸۴) توزیع نابرابر مواهب طبیعی فرع بر قدرت و اراده سیاسی است.

با توجه به مباحث فوق پرسش اصلی پژوهش این است که عنصر تعیین‌کننده نابرابری در ایران چیست و چگونه باید حل و فصل شود تا توسعه امکان‌پذیر شود. شواهدی که در مقدمه به آنها اشاره شد حکایت از آن دارد که پیش‌روترین دستاوردهای نظری در سطح اندیشه توسعه عدم توازن قدرت و ثروت بین فرادستان و فرودستان را کانون بحران می‌دانند. لذا انجام این پژوهش از آن جهت ضرورت دارد که عنصر گوه‌ری ایجادکننده نابرابری در ایران را شناسایی و سازوکار مواجهه با آن را مشخص می‌کند. همچنین به دلیل شکاف تحقیقاتی که در این حیطه وجود دارد و فاقد مطالعات جامع درباره نقش توازن قوا در فرآیند توسعه ایران است، نیاز به این مطالعه را دوچندان می‌سازد. در ادامه دستاورد این مقاله آن

1. Diamond, J.
 2. Avery, P.W.
 3. Abrahamian, E.

است که تلاش می‌کند به شناسایی عامل تعیین‌کننده نابرابری در ایران بپردازد و راهکارهایی برای بهبود توازن قوا ارائه دهد.

در پایان، مقاله حاضر در چهار بخش سازمان‌دهی می‌شود؛ در بخش دوم مبانی نظری و پیشینه پژوهش تشریح می‌گردد. بخش سوم به روش، تحلیل داده‌ها و بررسی شواهد اختصاص دارد و در بخش چهارم نتایج تحقیق ارائه می‌شود.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

از آنجا که انتخاب مبانی نظری وابسته به مسئله تحقیق است و موضوع پژوهش حاضر نیز پیچیده است نمی‌توان با انتخاب یک الگوی نظری آن را ارزیابی کرد و به دنبال آن به تبیین، پیش‌بینی و تجویز پرداخت. بنابراین تلاش می‌شود از یک مدل نظری ترکیبی استفاده شود. در راستای پاسخگویی به مسئله تحقیق، ابتدا نیاز است بررسی شود که در دوره مورد مطالعه (از شروع دوران ریاست جمهوری احمدی‌نژاد تا پایان دولت روحانی) چه نظم سیاسی بر کشور حاکم بوده است تا براساس آن بتوان نحوه تعاملات فرادستان با فرودستان را بررسی کرد. علت آنکه مقاله حاضر نقطه شروع را اینگونه انتخاب کرده است آن است که از دیدگاه نهادگرایی جدید در مسائل سطح توسعه با تقدم امر سیاست بر اقتصاد روبه‌رو هستیم زیرا قاعده‌های بازی اقتصادی در آنجا طراحی می‌شود. بنابراین پس از بررسی این موضوع می‌توان مشخص کرد که در هر نظم اجتماعی، توان اجرایی دولت، حاکمیت قانون و پاسخگویی دموکراتیک به چه شکل است و سپس ترکیب نظم‌های سیاسی با مؤلفه‌های مذکور چه نوع لویاتانی را در جامعه ایجاد خواهد کرد و در نهایت نقش لویاتان‌ها در بازتولید نابرابری چیست؟ در ادبیات اقتصاد توسعه مطرح‌ترین مباحث به نورث، فوکویاما و عجم‌اغلو تعلق دارد. بنابراین برای صورت‌بندی نظری مسئله، ابتدا نظریات آنان مطرح و سپس الگوی نظری ترکیبی که قدرت تبیین مسئله تحقیق را داشته باشد بیان می‌شود.

۲-۱. اهمیت توازن قوا در توسعه اقتصادی از نگاه نورث، والیس و وینگاست

از دیدگاه نهادگرایان واحد تحلیل در علم اقتصاد «مبادله» است که شامل مبادله سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بین‌المللی است. توازن بین طرفین مبادله و قدرت چانه‌زنی برای پایدار ماندن مناسبات و حرکت به سمت توسعه ضروری است.

از جنبه تاریخی مبادلات به سه صورت شخصی سازی شده، غیر شخصی سازی شده بدون حضور دولت و غیر شخصی سازی شده با حضور دولت‌هاست. در ادبیات نهادگرایان شکل‌گیری نوع سوم مبادله امکان حرکت به سمت توسعه یافتگی را فراهم می‌کند زیرا می‌تواند به خلق بازارهای کارآمد با تکیه بر نهادهای کارا و در رأس آنها قوانین رسمی شود که به پایایی مبادله و تضمین آن از طریق کاهش هزینه اطلاعات منجر می‌شود و به این شکل هزینه‌های مبادلاتی به صورت چشمگیر کاهش می‌یابد. مسئله اصلی پیش روی جوامع در این مرحله از مبادله، چگونگی خلق حکومتی است که مایل و قادر باشد نهادهایی را ایجاد نماید تا چنین کارایی‌ای را تضمین کنند (نورث^۱، ۱۳۷۷).

اهمیت این موضوع در آن است که حکومت‌ها به دلیل آنکه سنجش ویژگی‌های قرارداد هزینه‌بردار است و تابع مطلوبیت کارگزاران بر نتایج اثر می‌گذارد در اغلب مواقع بی‌طرف نیستند لذا شکل دهی به حکومتی که حاضر باشد ثروت و درآمد طرفین مبادله را مورد تعرض قرار ندهد در مرکز مباحث توسعه است (متوسلی و همکاران، ۱۳۹۶).

از دیدگاه نهادگرایی واحد تحلیل در حیطه اقتصاد و سیاست «مبادله» است و در آن بازار و دولت یک مشترک لفظی است. رونالد کوز^۲ و ویلیامسون^۳ می‌گویند: هیچ ترجیح فی‌نفسه بین بازار و دولت وجود ندارد. شاقول اینکه از کدام آنها در مبادلات پیچیده استفاده شود، هزینه مبادله است. اگر قرار است از دولت استفاده شود باید از نوع بی‌طرف باشد. اما چرا به دولت بی‌طرف نیاز است؟ به دلیل ناقص بودن قراردادها و وقوع خطر فرصت‌طلبی. اگر این دو موضوعیت پیدا بکند، کژگزینی^۴ و مخاطرات اخلاقی^۵ رخ می‌دهد و منجر به کارشکنی می‌شود و به بی‌اعتبار شدن قراردادها می‌انجامد (Williamson, 2000).

بحث بعدی این است که دو چالش در بی‌طرفی حکومت وجود دارد: ۱- هزینه‌بر بودن سنجش ویژگی‌های قراردادها و ایجاد الزامات نهادی برای معتبرسازی تعهدات و ۲- تابع مطلوبیت کارگزاران بر نتایج مداخله دولت اثر دارد (رودریک^۶، ۱۳۹۸).

1. North, D.
2. Coase, R.
3. Williamson, O.
4. Adverse Selection
5. Moral Hazard
6. Rodrik, D.

از دیدگاه نورث برای رسیدن به حکومت بی‌طرف سه شرط وجود دارد: ۱- باید ساختار قدرت را متقاعد کرد که بی‌طرف ماندن منفعت بیشتری دارد. ۲- توسعه‌خواهان باید با مسئله بی‌طرف شدن حکومت به‌مثابه یک فرآیند که زمان‌بر و هزینه‌بر است و به‌شدت به صبوری اجتماعی نیاز دارد، نگاه کنند. ۳- بی‌طرف بودن حکومت یک رابطه تمام‌عیار با توازن قوای اجتماعی و قدرت چانه‌زنی متوازن بین مردم و حکومت دارد (نورث، ۱۳۹۷).

ماجرای توسعه از همه طرف تابع توزیع متوازن قدرت است که در کلی‌ترین حالت توزیع قدرت بین مردم و حکومت است. از نظر توالی‌ها ابتدا باید توازن قوا در میان فرادستان برقرار شود که نقطه عزیمت آن حاکمیت قانون است. بسط حاکمیت قانون، توازن قوا درون حکومت را پدید می‌آورد و بستری می‌شود تا رابطه بین مردم و حکومت متوازن شکل بگیرد. بنابر مطالعات نورث (۱۳۷۷) تغییر تدریجی ماهیت رابطه میان فرادستان با مردم در سه مرحله رخ داد. مرحله اول: «حاکم و اتباع»، مرحله دوم: «تشکیلات پارلمانی» و مرحله سوم: «دموکراسی پارلمانی» است. این تغییرات به ترتیب طی سه شرط آستانه‌ای حاکمیت قانون، شکل‌گیری سازمان‌های خصوصی و عمومی با عمر طولانی و کنترل نظامیان در بازارهای سیاست و اقتصاد رخ می‌دهد. برحسب میزان تحقق این سه ویژگی شرایطی ایجاد می‌شود تا حاکمیت، نظم‌های گوناگونی را به‌وجود آورد. طبق نظریات نورث و همکاران (۱۳۹۵) این نظم‌ها به‌طور کلی به دو نظم «دسترسی محدود» و «دسترسی باز» تقسیم می‌شوند. گذار از نظم دسترسی محدود در سه شکل شکننده، پایه و بالغ بروز پیدا می‌کند. جابه‌جایی از نظم دسترسی محدود به نظم دسترسی باز و فرآیند گذار به آن، بنیانی‌ترین عاملش حاکمیت قانون است. بنابراین ایجاد یک نظم دسترسی باز که در آن دولت کارآمد، قانون خوب و پاسخگویی دموکراتیک وجود داشته باشد از ستون فقرات توسعه محسوب می‌شود.

از نگاه فوکویاما^۱ (۱۳۹۵) در یک نظم دسترسی باز فقط حضور این سه مؤلفه کافی نیست بلکه فهم صحیح توالی‌ها در میان آنها مهم است. گرچه نورث (۱۳۷۷) و نورث و همکاران (۱۳۹۵) به مسئله «اجرا» توجه داشته‌اند اما به کلیات نظری بسنده کرده‌اند درحالی‌که فوکویاما (۱۳۹۵) چگونگی اجرای آن را نیز بررسی کرده است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

1. Fukuyama, F.

۲-۲. اهمیت توازن قوا در توسعه اقتصادی از نگاه فوکویاما

از دیدگاه فوکویاما (۱۳۹۵) میان سه عنصر دولت (تولید قدرت)، حکومت دموکراتیک (انتخابات آزاد) و حاکمیت قانون (محدود کردن قدرت دولت) همواره تنش و تعارض دیده می‌شود. برقراری تعادل میان این سه یکی از کارهای دشوار در مملکت‌داری کنونی است و توسعه، محصول برقراری توازن میان این سه عامل است (فوکویاما، ۱۳۹۵).

فوکویاما برخلاف عجم‌اغلو که برقراری دموکراسی را عامل توسعه‌یافتگی می‌داند، می‌گوید دموکراسی نمی‌تواند باعث ظهور بوروکراسی قدرتمند و مبارزه با حامی‌پروری و توسعه‌یافتگی شود بلکه برعکس، یک بوروکراسی قوی، سالم و مستقل است که می‌تواند مانع دست‌اندازی سیاست‌مداران به منابع عمومی، فساد و غارت اموال عمومی شود. هنر دولت‌مردان و برنامه‌ریزان توسعه، به‌ویژه در جوامع در حال توسعه این است که بتوانند میان دموکراسی، حاکمیت قانون و اداره عمومی کارآمد از طریق بوروکراسی مستقل توازن ایجاد کنند.

بنابراین بحث فوکویاما بر فهم صحیح توالی‌ها است. از نظر وی ابتدا باید یک دولت کارآمد شکل بگیرد، سپس قانون خوب نوشته شود تا از دل هر دوی آنها پاسخگویی دموکراتیک ایجاد گردد. اگر دولت ضعیف وجود داشته باشد و دموکراسی برقرار گردد منجر به هرج‌ومرج و بروز ناکارآمدی و سرخوردگی مردم از دموکراسی می‌شود و اگر دولت قوی وجود داشته باشد و حاکمیت قانون ضعیف باشد منجر به فساد خواهد شد.

عجم‌اغلو و رایینسون (۱۳۹۹) ضمن پذیرش اهمیت توان اجرایی حاکمیت، اصل ماجرای شکل‌گیری توازن قوا را ایجاد «لویاتان مقید» می‌دانند. در این حالت چنانچه قدرت لویاتان از حدی بیشتر شود و بر مردم تسلط یابد باز هم تمام آنچه فوکویاما مطرح می‌کند صادق است و در این حالت نیز فساد، ناکارآمدی و نابرابری ایجاد می‌شود. از دیدگاه آنان افزایش توان اجرایی حکومت در گرو وجود یک حکومت در بند است یعنی مردم و حکومت به لوازمی مجهز شوند که از یک طرف، توانمند شدن حاکمیت و پاسخگو بودن آن ایجاد گردد و از طرف دیگر، مطالبه‌گری مردم از حاکمیت برقرار شود. در ادامه با بیان اندیشه‌های عجم‌اغلو و رایینسون نقش لویاتان مقید و مردم در شکل‌گیری توازن قوا توضیح داده خواهد شد.

۲-۳. اهمیت توازن قوا در توسعه اقتصادی از نگاه عجم‌اغلو و رابینسون

با اینکه نورث (۱۳۹۵) در ارائه مبانی نظری خشونت به طبقه‌بندی انواع دولت پرداخته است و اولسون هم نظریه (قرارداد- غارت) را مطرح کرده است اما امتیاز کار عجم‌اغلو و رابینسون عملیاتی کردن ایده توازن قوا از طریق ارائه یک گونه ممتاز از لویاتان است.

عجم‌اغلو در بیان اهمیت توازن قوا ابتدا شرحی از زندگی در جوامع بی‌حکومت را بیان می‌کند. در این جوامع زندگی از دو جنبه مخاطره‌آمیز است: ۱- مرگ و خون‌ریزی در اثر جنگ بین قبایل و ۲- در جوامع فاقد حکومت، امید به زندگی در بدو تولد بسیار پایین است و بین ۲۱ تا ۳۷ سال نوسان دارد (عجم‌اغلو و رابینسون، ۱۳۹۹).

از دیدگاه هابز^۱، زندگی تحت جوامع بی‌حکومت بدتر از هر تیره‌روزی دیگری است. از نظر وی لویاتان قدر قدرت ترس در دل‌ها می‌افکند. اما بهتر است از یک لویاتان قدرتمند بترسیم تا از هر کسی واهمه داشته باشیم (عجم‌اغلو و رابینسون، ۱۳۹۹).

۲-۳-۱. شکل‌گیری لویاتان

برای ایجاد لویاتان، هابز دو مسیر پیشنهاد می‌دهد: اولی «منفعتی مشترک از طریق نهاد» است که در آن انبوه آدمیان دست به «توافق» می‌زنند و «پیمان» می‌بندند تا چنین حکومتی بیافرینند و قدرت را به آن واگذارند. دومی «منفعت مشترک از طریق تصاحب» است؛ منفعت مشترکی که با زور کسب می‌شود. در هر دو مسیر، حقوق و پیامدهای حاکمیت یکسان است. هابز اعتقاد داشت به هر شکلی که جامعه به لویاتان نایل آید پیامدش مشابه خواهد بود- پایان «جنگ» (عجم‌اغلو و رابینسون، ۱۳۹۹). بنابراین هر نوع لویاتانی شکل بگیرد بهتر از آن است که حکومتی وجود نداشته باشد. در راستای نظریه هابز، عجم‌اغلو انواع لویاتان را مطرح کرد.

۲-۳-۱-۱. لویاتان مستبد

نخستین مشکل تز هابز این اندیشه است که لویاتان چهره‌ای واحد دارد. حال آنکه در واقعیت، حکومت موجودی دوچهره به شمار می‌رود. یک چهره شبیه همان چیزی است که هابز تصور می‌کرد: لویاتان جلوی «جنگ» را می‌گیرد، از اتباع و زیردستانش حمایت می‌کند، به حل و فصل عادلانه مراعات می‌پردازد و خدمات عمومی، و امکانات و

1. Hobbes, T.

فرصت‌های اقتصادی فراهم می‌سازد. چهره دیگر لویاتان اما مستبد و هراس‌انگیز است؛ حکومتی است که شهروندانش را به سکوت وامی‌دارد، نسبت به خواسته‌های آنان بی‌اعتنا است و مقاومت می‌ورزد، بر آنها سیطره می‌یابد، به حبس می‌کشد و به قتل می‌رساند، حاصل دسترنج آنها را می‌دزد یا در چنین کاری به یاری دیگران می‌آید (عجم‌اغلو و رابینسون، ۱۳۹۹).

۲-۱-۳-۲. لویاتان غایب

وقتی جامعه‌ای فاقد حکومت است، هنجارها در آن حیاتی می‌شود زیرا تنها ابزار در اختیار جامعه برای اجتناب از جنگ است. در جوامعی که لویاتان غایب است، مشکل فقط خشونت مهارنشده «همه علیه همه» نیست. قفس هنجارها نیز به همین اندازه مشکل‌زاست و با خلق مجموعه متصلبی از انتظارات و رشته کاملی از روابط اجتماعی نابرابر، قالبی متفاوت اما نه سبک‌تر از سلطه به وجود می‌آورد.

۳-۱-۳-۲. لویاتان مقید

لویاتان مقید یک دیوان‌سالاری بزرگ و توانمند است و میزان عظیمی اطلاعات درباره آنچه شهروندانش انجام می‌دهند دارد. این حکومت دارای ارتشی قوی است. اما از این قدرت نظامی و اطلاعاتی خود برای سرکوب و استثمار شهروندانش بهره نمی‌گیرد. این لویاتان نسبت به نیازهای شهروندان خود واکنش نشان می‌دهد و همچنین می‌تواند در جهت سست ساختن قفس هنجارها برای هرکسی، به‌ویژه برای محروم‌ترین شهروندان دخالت کند. این لویاتان حکومتی است که آزادی به وجود می‌آورد. در مقابل جامعه پاسخگوست و اگر حاکمیت پایش را از گلیم خود درازتر کند مردم شکایت، تظاهرات و حتی تمرد خواهند کرد و به این شکل دولت‌ها را دربند نگه می‌دارند. رؤسای جمهور و قانون‌گذاران انتخابی هستند و اگر مردم نپسندند عزل می‌شوند. این لویاتان قوی است اما با جامعه همراهی می‌کند و به حرف‌هایش گوش می‌دهد، جامعه نیز هوشیار و مایل به حضور فعال در عرصه سیاست است که ما آن را «لویاتان مقید» می‌نامیم. هسته و اساس لویاتان مقید بر سه محور است: الف. سیطره فرادستان حکومت و سلطه آنها بر شهروندان عادی محدود شود. ب. توانایی حاکمیت

افزایش یابد. ج. لویاتان وقتی که جامعه مایل به همکاری با آن است می‌تواند ظرفیت عظیم‌تری به وجود آورد و قدرتمند شود (عجم‌اغلو و راینسون، ۱۳۹۹).

در یک تقسیم‌بندی کلی چهار نوع رابطه بین دولت و جامعه برقرار است:

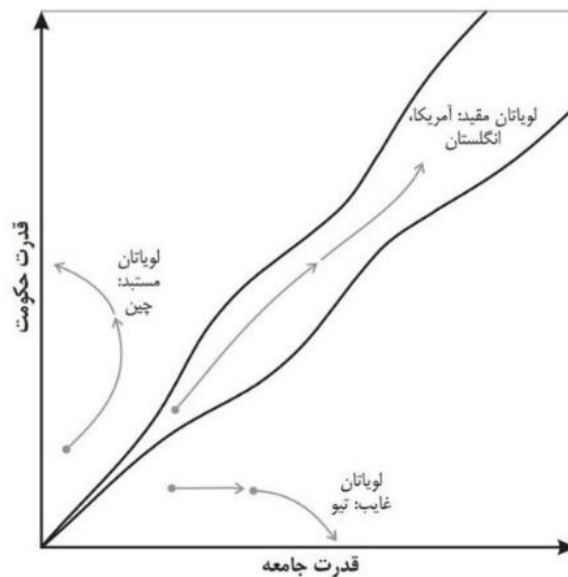
(۱) دولت قوی و جامعه ضعیف (لویاتان مستبد): اگر جامعه کوتاه بیاید و خود را با قدرت روبه‌رشد حکومت همراه نکند، حاکمیت قدرتمند شده و لویاتان مستبد حاکم می‌شود.

(۲) دولت ضعیف و جامعه قوی (لویاتان غایب): اگر حکومت و فرادستان عقب بمانند و جامعه قدرتمند شود، لویاتان غایب ایجاد می‌شود.

(۳) دولت قوی و جامعه قوی (لویاتان مقید): اگر قدرت حکومت و جامعه هر دو با هم برابر باشند و هیچ کدام دست بالا نداشته باشند، لویاتان از نوع مقید است.

(۴) دولت ضعیف، جامعه ضعیف (لویاتان کاغذی): نه جامعه و نه حکومت هیچ کدام قوی نیستند که به آن لویاتان کاغذی می‌گویند یعنی به ظاهر دولت وجود دارد اما در عمل کاری از دستش بر نمی‌آید و جامعه هم متزلزل و سست است.

نمودار ۱. تکامل لویاتان‌های مستبد، مقید و غایب

مأخذ: کتاب راه باریک آزادی

۲-۴. الگوی نظری ترکیبی پیشنهادی برای ایران

با توجه به موارد مطرح شده، ستون فقرات این تحقیق بر اندیشه‌های نورث، والیس و وینگاست بنا شده است. به دلیل پیچیدگی‌های مسئله تحقیق و نیاز به اینکه یک چارچوب قابل عمل برای حرکت به سمت توسعه صورت‌بندی شود که بتواند وارد جزئیات شود و راه‌حل‌های اجرایی داشته باشد از نظریه‌های فوکویاما، عجم‌اغلو و رابینسون به عنوان تکمیل الگوی نظری استفاده خواهد شد.

نورث (۱۳۷۷) در کتاب *نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی* بیان می‌کند که مسئله اجرا و پارادوکس دولت به اندازه‌ای مهم است که به تنهایی می‌تواند ماجرای توسعه نیافتگی را توضیح دهد اما نورث وارد جزئیات «اجرا» نشده است و توضیحاتش معطوف به مباحث نظری است. عجم‌اغلو و رابینسون در کتاب *چرا ملت‌ها شکست می‌خورند؟* بر نقش دموکراتیزاسیون در دستیابی به توسعه اشاره دارند. فوکویاما (۱۳۹۵) نیز در کتاب *نظم و زوال سیاسی* چگونگی حل کردن مسئله اجرا را توضیح داده است و از نظر فهم صحیح توالی‌ها هشدار مهمی به اندیشه‌های عجم‌اغلو و رابینسون داده است. در آنجا فوکویاما می‌گوید از منظر فهم صحیح توالی‌ها ابتدا باید دولت توانمند شکل بگیرد. برای اینکه این اتفاق رخ دهد باید درک‌مان از وجوه ساختاری دولت عمق پیدا کند که این امر را عجم‌اغلو و رابینسون (۱۳۹۹) در کتاب *راه باریک آزادی* با طبقه‌بندی لویاتان‌ها و منطقی‌های رفتاری حاکم بر آن توضیح داده‌اند. در نهایت از تلفیق اندیشه‌های مذکور یک مدل ترکیبی نظری ایجاد شده است.

ابتدا جزئیات الگوی نظری ترکیبی توضیح داده می‌شود سپس قالب شماتیک آن ترسیم خواهد شد. در راستای پاسخ به مسئله تحقیق در گام نخست، مطابق اندیشه‌های نورث و والیس و وینگاست انواع حکومت مورد بررسی قرار می‌گیرد که عبارتند از: ۱- حکومت با دسترسی محدود و ۲- حکومت با دسترسی باز. در حکومت با دسترسی محدود سه نوع حاکمیت وجود دارد: ۱- حکومت طبیعی شکننده ۲- حکومت طبیعی پایه ۳- حکومت طبیعی بالغ.

ویژگی‌های حاکم بر یک حکومت طبیعی شکننده عبارت است از: ۱- فرادستان بر جامعه حاکم و اعمال‌کننده خشونت علیه فرودستان هستند. ۲- رانت‌ها جهت مدیریت خشونت میان

فراستان تقسیم می‌شود. ۳- کنترل خشونت براساس هیچ تعهد معتبری نیست و هر لحظه امکان از بین رفتن توافق‌ها و درگیری میان فراستان وجود دارد (احمدپور ترکمانی و محمدزاده، ۱۴۰۴).

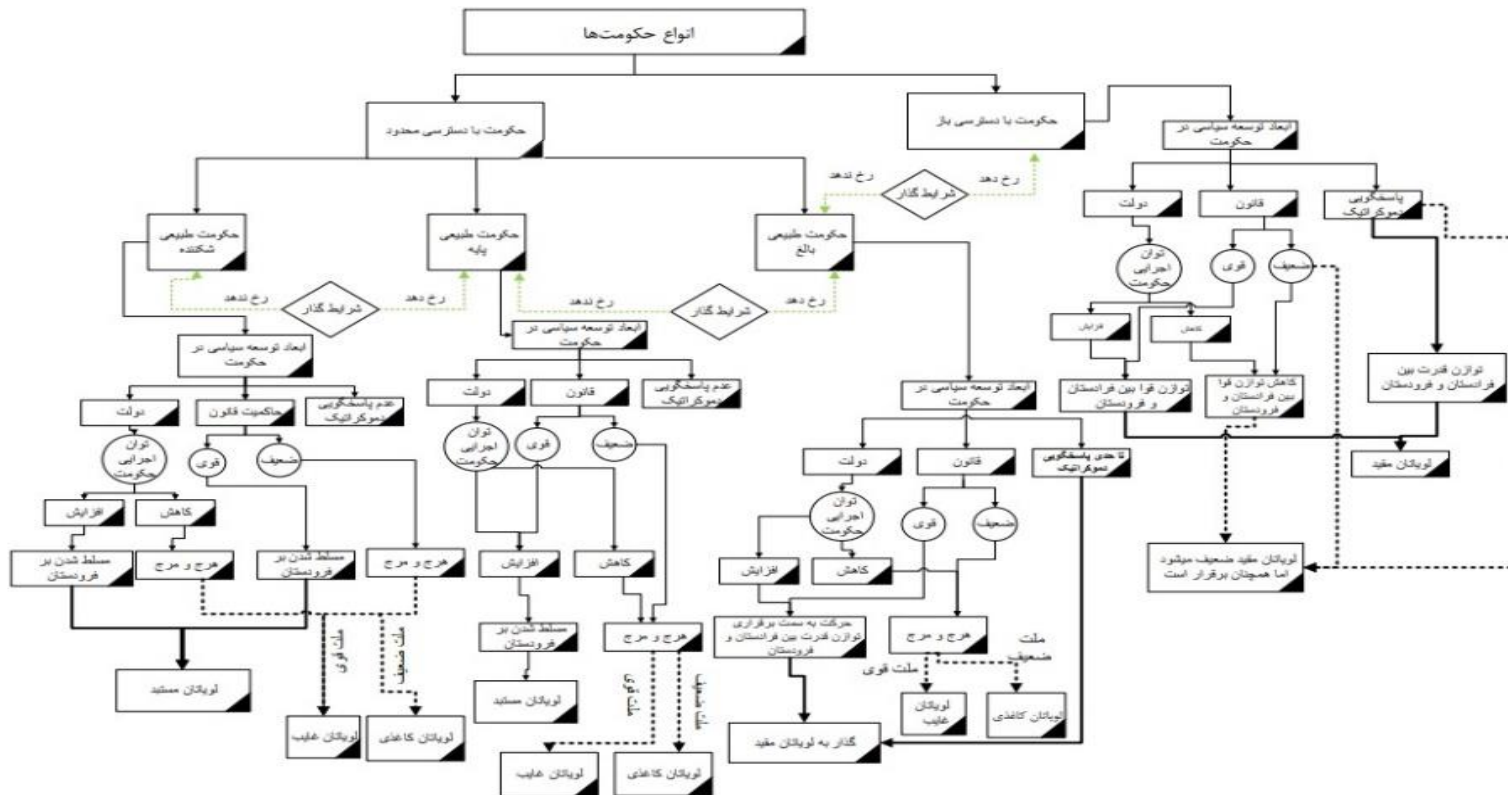
چنانچه بخواهیم از سطح حکومت طبیعی شکننده به سمت حکومت طبیعی پایه حرکت کنیم باید شرایط گذار رخ دهد و این شرایط گذار منوط به تغییر در شاخص‌های اصلی این حکومت است که عبارتند از: ۱- کنترل خشونت به شکل ناقص است. ۲- دسترسی‌ها محدودند. ۳- حقوق عمومی که رفتار حکومت را هدایت و مشروط می‌کند وجود ندارد. ۳- روابط شخصی به صورت مریدپروری است. ۴- قدرت نظامی پراکنده است. چنانچه این شاخص‌ها بهبود یابد شرایط گذار به حکومت طبیعی پایه فراهم می‌شود.

ویژگی‌های حکومت طبیعی عبارت است از: ۱- کنترل خشونت به شکل ناقص ولی قوی‌تر از حکومت پایه است. ۲- دسترسی‌ها محدودند. ۳- حقوق عمومی شکل گرفته است. ۴- حقوق خصوصی تاحدودی برقرار است. ۵- سازمان‌ها بر قاعده دسترسی و عمر محدود و مسئولیت نامحدود شکل گرفته‌اند. ۶- روابط شخصی و سلسله‌مراتبی به سمت روابط غیرشخصی و سازمانی سوق پیدا کرده است. ۷- قدرت نظامی همچنان پراکنده است اما نسبت به حکومت پایه شکلی منسجم‌تر دارد.

برای حرکت از سطح حکومت طبیعی پایه به سمت بالغ باید شرایط گذار رخ دهد و این شرایط گذار منوط به تغییراتی وسیع‌تر از سطح حکومت طبیعی شکننده است. در اینجا باید: ۱- مدیریت خشونت به شکل تقریباً کاملی صورت بگیرد. ۲- حقوق عمومی و خصوصی برقرار گردد. ۳- سازمان‌های تضامنی با مسئولیت و عمر محدود شکل بگیرند. ۴- حاکمیت قانون در میان فراستان برقرار گردد. ۵- یکپارچه‌سازی نظامیان آغاز شود.

در حکومت طبیعی بالغ همچنان دسترسی محدود است و سایر مؤلفه‌ها نیز منافع حلقه فراستان را تأمین می‌کنند. لذا برای گذار از حکومت طبیعی بالغ به حکومت با دسترسی باز باید سه شرط آستانه‌ای برقرار شود که عبارتند از: ۱- ایجاد حاکمیت قانون در میان فراستان. ۲- شکل‌گیری سازمان‌های دائمی عمومی و خصوصی. ۳- یکپارچه‌سازی نظامیان.

نمودار ۲. الگوی نظری ترکیبی نورث، فوکویاما و عجم‌اغلو

مأخذ: یافته‌های پژوهش

پس از وقوع شروط مذکور وارد حکومت با نظم دسترسی باز خواهیم شد که ویژگی‌های آن عبارت است از: ۱- دسترسی باز حاصل مدیریت خشونت از طریق تلاش فرادستان برای دست یافتن برابرتر به منافع است. ۲- با حاکمیت قانون فرصت عادلانه‌تری به گروه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی داده می‌شود تا تبدیل به سازمان شوند. ۳- دسترسی باز با امکان فرصت تشکیل سازمان‌ها به صورت برابر باعث می‌شود تا جامعه مدنی شکل بگیرد. در هر نوع از نظم اجتماعی قرار گرفته باشیم، ابعاد توسعه سیاسی حاکمیت شامل دولت، حاکمیت قانون و دموکراسی دارای عملکرد متفاوتی هستند. در نظم دسترسی محدود از نوع شکننده و طبیعی با توجه به اینکه هیچ‌گونه پاسخگویی دموکراتیک وجود ندارد چنانچه توان اجرایی حاکمیت افزایش یابد و حاکمیت قانون به شکل قوی برقرار شود منجر به شکل‌گیری یک لویاتان مستبد خواهد شد.

از طرف دیگر اگر در نظم دسترسی محدود شکننده و طبیعی توان اجرایی حاکمیت پایین باشد و حاکمیت قانون هم به صورت ضعیفی برقرار باشد منجر به هرج و مرج می‌شود. در این حالت اگر مطابق نظریات عجم‌اغلو ملت قوی وجود داشته باشد یعنی اقتدار مردم از دولت بیشتر شود لویاتان غایب شکل می‌گیرد و اگر اقتدار مردم از دولت کمتر باشد یعنی ملت ضعیف وجود داشته باشد منجر به لویاتان کاغذی می‌شود.

در حکومت طبیعی بالغ چنانچه توان اجرایی حاکمیت افزایش یابد و قانون قوی حاکم شود، با توجه به اینکه پاسخگویی دموکراتیک در حد اندکی وجود دارد تنها منجر به حرکت به سمت لویاتان مقید می‌شود ولی رخ نمی‌دهد. اگر توان اجرایی حاکمیت کاهش یابد و قانون ضعیف برقرار شود، چنانچه ملت قوی وجود داشته باشد لویاتان غایب شکل می‌گیرد و چنانچه ملت ضعیف وجود داشته باشد لویاتان کاغذی حاکم می‌شود.

در نظم دسترسی باز وقتی توان اجرایی بالا باشد و قانون قوی وجود داشته باشد به دلیل آنکه پاسخگویی دموکراتیک و ملت قوی وجود دارد لویاتان مقید شکل می‌گیرد. وقتی توان اجرایی حاکمیت پایین باشد و حاکمیت قانون ضعیف باشد با توجه به اینکه پاسخگویی دموکراتیک و ملت قوی وجود دارد لویاتان مقید در تعادل سطح پایین قرار می‌گیرد.

۳. روش

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و تحلیل‌ها مبتنی بر مبانی نظری تحقیق است. در این قسمت به شاخص‌هایی نیاز است که متغیرهای کلیدی چارچوب نظری پژوهش را به سنجه‌های کمیت‌پذیر تبدیل کند. در ادامه شاخص‌ها و منطق‌گزینش آنها توضیح داده خواهد شد.

۳-۱. شاخص‌های سنجش توازن قوا بین مردم و حاکمیت

۳-۱-۱. انواع نظم اجتماعی در دوران ریاست جمهوری احمدی‌نژاد و روحانی

در راستای پاسخ به مسئله تحقیق ابتدا نوع نظم حاکم بر جامعه مشخص خواهد شد و برای سنجش آن از شاخص سهم بودجه رفاهی در بودجه عمومی استفاده می‌شود. منطق انتخاب آن است که سیاست‌های رفاهی در بودجه، ناظر بر تأمین اجتماعی است و از طریق آن می‌توان نشان داد که فرادستان غیر از مجموعه خود، تا چه میزان سایر مردم را حمایت می‌کنند.

در ایران بخش اعظم بودجه رفاهی از کانال مزد و مستمری در قبضه کارکنان دولت است لذا سهم مساعدت‌ها و حمایت‌ها از مردم عادی اهمیت می‌یابد. هر قدر این سهم کاهش یابد نشانه مهمی از عقب‌گرد به دولت‌شکننده است و هرچه سهم مزد و مستمری بالاتر رود نمادی از اهتمام دولت به پوشش حمایتی عائله خود و رهاسازی بقیه جامعه است.

جدول ۱. سهم بودجه رفاه اجتماعی از بودجه عمومی (میلیارد ریال- درصد)

سال	بودجه عمومی	بودجه امور رفاه اجتماعی	سهم بودجه رفاه اجتماعی از بودجه عمومی	سال	بودجه عمومی	بودجه امور رفاه اجتماعی	سهم بودجه رفاه اجتماعی از بودجه عمومی
۱۳۸۴	۵۶۹,۸۳۷	۴۴,۷۹۴	۷/۹	۱۳۹۳	۲,۱۸۷,۹۹۹	۴۵۸,۹۲۳	۲۱
۱۳۸۵	۵۸۷,۵۹۷	۵۳,۲۶۴	۹/۱	۱۳۹۴	۲,۶۷۳,۵۷۷	۵۰۸,۹۱۱	۱۹
۱۳۸۶	۶۹۱,۸۲۸	۶۴,۳۱۷	۹/۳	۱۳۹۵	۳,۰۷۳,۸۰۶	۶۲۱,۵۰۲	۲۰/۲
۱۳۸۷	۹۳۹,۱۲۳	۱۰۶,۱۹۵	۱۱/۳	۱۳۹۶	۳,۷۱۱,۳۳۷	۶۱۶,۷۱۳	۱۶/۶
۱۳۸۸	۹۶۷,۹۰۱	۱۳۳,۴۰۷	۱۳/۸	۱۳۹۷	۴,۲۴۹,۱۱۱	۷۷۷,۷۷۲	۱۸/۳
۱۳۸۹	۱,۲۷۱,۳۳۱	۲۰۹,۲۸۹	۱۶/۵	۱۳۹۸	۵,۲۰۰,۰۸۴	۱,۲۷۹,۲۸۱	۲۴/۶۰
۱۳۹۰	۱,۶۹۷,۲۲۶	۲۴۴,۳۸۸	۱۴/۴	۱۳۹۹	۵,۶۳۸,۲۹۳	۱,۳۰۶,۴۰۱	۲۳/۱۷
۱۳۹۱	۱,۶۴۴,۱۷۷	۳۰۸,۹۹۹	۱۸/۸	۱۴۰۰	۹,۲۹۸,۲۱۷	۱,۲۷۶,۹۲۱	۱۳/۷
۱۳۹۲	۲,۳۶۰,۴۵۸	۳۸۱,۰۹۴	۱۶/۱				

مأخذ: لوایح بودجه سالانه دولت

مطابق جدول ۱، سهم بودجه رفاه اجتماعی از بودجه عمومی افزایشی است اما وقتی اجزای آن دقیق‌تر بررسی می‌شود، جبران کسری صندوق‌های بازنشستگی ذیل عنوان بودجه رفاهی کشور آورده شده که سهم مهمی از بودجه رفاهی را به خود اختصاص داده است. در جدول ۲ در دوره مورد بررسی به‌طور میانگین بیش از ۵۰ درصد بودجه رفاهی برای کمک به صندوق‌های بازنشستگی است. بخش مهمی از بودجه امور رفاهی صرف مجموعه تحت پوشش حکومت شده است و فرودستان سهم اندکی از بودجه رفاهی دارند.

جدول ۲. سهم کمک دولت به صندوق بازنشستگی کشوری و نیروهای مسلح (میلیارد ریال - درصد)

سال	کمک به صندوق‌های بازنشستگی	سهم کمک به صندوق‌های بازنشستگی از بودجه رفاهی	سال	کمک به صندوق‌های بازنشستگی	سهم کمک به صندوق‌های بازنشستگی از بودجه رفاهی
۱۳۸۸	۳۶،۰۵۵	۲۷	۱۳۹۵	۳۴۲،۹۰۱	۵۵/۲
۱۳۸۹	۹۳،۸۵۲	۴۴/۸	۱۳۹۶	۳۳۷،۸۹۰	۵۴/۸
۱۳۹۰	۱۰۰،۶۴۴	۴۱/۲	۱۳۹۷	۴۱۰،۰۲۶	۵۲/۷
۱۳۹۱	۱۲۶،۱۱۵	۴۰/۸	۱۳۹۸	۶۲۹،۰۰۰	۴۹/۱
۱۳۹۲	۱۴۸،۲۴۷	۳۸/۹	۱۳۹۹	۹۰۹،۰۰۰	۶۹/۵۰
۱۳۹۳	۱۶۶،۹۹۶	۳۶/۴	۱۴۰۰	۹۷۹،۰۳۲	۷۶/۶
۱۳۹۴	۲۵۱،۷۱۲	۴۹/۵			

مأخذ: لوائح بودجه سنواتی دولت و محاسبات پژوهش

جدول ۳. بودجه عمومی و رفاهی با کسر مبلغ کمک به صندوق‌های بازنشستگی (میلیارد ریال - درصد)

سال	بودجه عمومی	بودجه امور رفاه اجتماعی	سهم بودجه رفاه اجتماعی از بودجه عمومی	سال	بودجه عمومی	بودجه امور رفاه اجتماعی	سهم بودجه رفاه اجتماعی از بودجه عمومی
۱۳۸۸	۹۳۱،۸۴۶	۹۷،۳۵۲	۱۰/۴	۱۳۹۵	۲،۷۳۰،۹۰۵	۲۷۸،۶۰۱	۱۰/۲
۱۳۸۹	۱،۱۷۷،۴۷۹	۱۱۵،۴۳۷	۹/۸	۱۳۹۶	۳،۳۷۳،۳۴۶	۲۷۸،۸۲۲	۸/۳
۱۳۹۰	۱،۵۹۶،۵۸۱	۱۴۳،۷۴۵	۹	۱۳۹۷	۳،۸۳۹،۰۸۵	۳۶۷،۷۴۵	۹/۶
۱۳۹۱	۱،۵۱۸،۰۶۲	۱۸۲،۸۸۵	۱۲	۱۳۹۸	۴،۵۷۱،۰۸۴	۶۵۰،۲۸۱	۱۴/۲
۱۳۹۲	۲،۰۲۱،۲۳۸	۲۳۲،۸۴۶	۱۰/۵	۱۳۹۹	۴،۷۲۹،۲۹۳	۳۹۷،۴۰۱	۸/۴
۱۳۹۳	۲،۰۲۱،۰۰۳	۲۹۱،۹۳۷	۱۴/۴	۱۴۰۰	۸،۳۱۹،۱۸۵	۲۹۷،۸۸۹	۳/۵۸
۱۳۹۴	۲،۴۲۱،۸۶۵	۲۵۷،۱۹۹	۱۰/۶				

مأخذ: لوائح بودجه سالانه و محاسبات پژوهش

همانطور که در جدول ۳ مشخص است با کسر رقم کمک به صندوق‌ها از ارقام بودجه رفاهی، سهم بودجه رفاهی از بودجه عمومی دولت با افتی چشمگیر مواجه است و از میانگین ۱۰ درصد به ۳ درصد کاهش پیدا کرده است.

با توجه به اینکه کاهش در شاخص بررسی شده، نشانه مهمی از عقب‌گرد به دولت شکننده و پایه است، مطابق آن در دوره ریاست جمهوری احمدی‌نژاد نظم دسترسی محدود برقرار بوده است و در دوره اول دولت روحانی اندکی تلاش برای گذار از خطر شکنندگی و نیل به دسترسی باز صورت گرفته است و در دوره دوم مجدد دسترسی محدود برقرار شده است.

سایر پژوهش‌های صورت گرفته نیز نشان می‌دهد که ایران ترکیبی از دسترسی محدود و تلاش‌های ناکام برای رسیدن به دسترسی باز را تجربه کرده است. زمانی و مومنی (۱۳۹۲) در مطالعه تحولات مربوط به نظم اجتماعی ایران در قرن بیستم نشان دادند که نوسانات عملکردی ناپایداری در دوره صد ساله قرن بیستم رخ داد اما هیچ یک از آن فرازوفرودها قابلیت‌های حداقلی برای امکان‌پذیر ساختن خروج ایران از نظم دسترسی محدود را فراهم نکرده است. رنجبرکی (۱۴۰۰) نیز در مقاله «اقتصاد سیاسی توسعه‌خواهی دولت در ایران» می‌گوید که پس از پیروزی انقلاب، ابتدا زمینه‌هایی برای گشودگی نظام اجتماعی در ایران پدید آمد اما به مرور زمان حاکمیت به سمت محدودسازی حرکت کرد.

۳-۱-۲. توان اجرایی حاکمیت در دوره دولت احمدی‌نژاد و روحانی

پس از تعیین نوع نظم سیاسی، گام بعدی بررسی ابعاد توسعه سیاسی درون حاکمیت است. در این قسمت با تکیه بر آرای فوکویاما، شاخص‌هایی برای سنجش توان اجرایی حاکمیت، حاکمیت قانون و دموکراسی معرفی می‌شود.

در گام نخست جهت سنجش توان اجرایی حاکمیت از شاخص «تعداد تبصره‌های قانون بودجه» استفاده می‌شود. منطق گزینش این شاخص آن است که هر دولتی مسئولیت تدوین لایحه بودجه را برعهده دارد و خود نیز مجری آن خواهد بود. از این طریق می‌توان نشان داد که توان اجرایی حاکمیت در هر دوره به چه میزان بوده است.

جدول ۴. وضعیت رعایت احکام بودجه توسط دولت طی سالهای ۱۳۸۶-۱۴۰۰

سال	تعداد تبصره‌های قانون بودجه	تعداد رعایت احکام	تعداد عدم رعایت تمام و یا بخشی از احکام	تعداد عدم تحقق تمام و یا بخشی از اهداف قانون‌گذار	تعداد فاقد عملکرد	درصد عدم رعایت تمام و یا بخشی از احکام	درصد رعایت احکام
۱۳۸۶	۳۱۲	۱۴۲	۱۷۰			۰/۵۴	۰/۴۶
۱۳۸۷	۵۸	۱۶	۴۲			۰/۷۲	۰/۲۸
۱۳۸۸	۱۹۳	۸۱	۸۸			۰/۴۶	۰/۴۲
۱۳۸۹	۱۵۷	۵۵	۹۴			۰/۶	۰/۳۵
۱۳۹۰	۱۸۶	۵۷	۱۰۵		۲۴	۰/۵۶	۰/۳۱
۱۳۹۱	۱۹۳	۸۵	۸۸		۲۰	۰/۴۶	۰/۴۴
۱۳۹۲	۲۷۷	۹۸	۱۱۷	۶۲	۴۸	۰/۴۲	۰/۳۵
۱۳۹۳	۱۹۰	۸۸	۷۸		۲۴	۰/۴۱	۰/۴۶
۱۳۹۴	۱۷۴	۵۸	۹۶	۲۵	۹	۰/۵۵	۰/۳۳
۱۳۹۵	۹۹	۲۰	۶۴	۱۹	۸	۰/۶۵	۰/۲۰
۱۳۹۶	۱۶۷	۶۴	۷۶		۲۷	۰/۴۶	۰/۳۸
۱۳۹۷	۲۱۱	۷۲	۹۷	۱۷	۴۱	۰/۴۶	۰/۳۴
۱۳۹۸	۲۷۴	۹۴	۱۱۴		۶۶	۰/۴۲	۰/۳۴
۱۳۹۹	۲۷۲	۷۷	۱۱۴	۴۰	۴۱	۰/۴۲	۰/۲۸
۱۴۰۰	۴۰۵	۱۲۱	۲۰۷		۷۷	۰/۵۱	۰/۳۰

مأخذ: دیوان محاسبات کل کشور، گزارش‌های تفریغ بودجه

بررسی‌ها حاکی از آن است که توان اجرایی حاکمیت در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۸۶، با ۱۶ درصد کاهش روبه‌رو بوده است و میزان رعایت احکام از ۴۶ درصد به ۳۰ درصد رسیده است. در پایان دوره هشت ساله دولت احمدی‌نژاد نسبت به آغاز دوره، کاهش ۱۱ درصدی رعایت احکام مشاهده می‌شود و در پایان دوره هشت ساله دولت روحانی نسبت به آغاز دوره، کاهش ۱۶ درصدی رعایت احکام مشاهده می‌شود. روندها حاکی از آن است که توان اجرایی حاکمیت طی دوره شانزده ساله همواره با نوسانات اندک کاهش یافته است. بنابراین براساس مبانی نظری تحقیق در هر دو دوره توان اجرایی حاکمیت کاهش یافته است.

۳-۱-۳. بررسی دموکراسی و حاکمیت قانون در دولت احمدی‌نژاد و روحانی
در گام دوم به بررسی دو ضلع بعدی از مثلث فوکویاما یعنی دموکراسی و حاکمیت قانون پرداخته خواهد شد. بنابر نظریات فوکویاما برای شکل‌گیری دولت وبری نیاز است تا دموکراسی و حاکمیت قانون برقرار شود. هر قدر نمره کلی در شاخص‌های مذکور به صفر نزدیک شود عملکرد حاکمیت ضعیف است و هر قدر به یک نزدیک شود شاهد بهبود در دموکراسی یا حاکمیت قانون هستیم. شاخص دموکراسی شامل ابعاد مختلفی از جمله انتخابات آزاد، مشارکت سیاسی، عملکرد دولت، آزادی‌های مدنی و فرهنگ سیاسی است. در اینجا تحلیل کلی از وضعیت این شاخص در دوره مورد بررسی ارائه می‌شود.

جدول ۵. وضعیت دموکراسی طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۸۶

سال	نمره کلی	روند انتخابات و کثرت‌گرایی	عملکرد دولت	مشارکت سیاسی	فرهنگ سیاسی	آزادی‌های مدنی
۱۳۸۶	۰/۲۹	۰/۰۰۸	۰/۳۵	۰/۳۸	۰/۵۶	۰/۱۴
۱۳۸۷	۰/۲۸	۰/۰۵	۰/۳۲	۰/۳۶	۰/۵۳	۰/۱۷
۱۳۸۸	۰/۲۸	۰/۰۹۲	۰/۲۸	۰/۳۳	۰/۵۰	۰/۲۰
۱۳۸۹	۰/۲۳	۰/۰۴۶	۰/۳۰	۰/۲۷	۰/۳۷	۰/۱۹
۱۳۹۰	۰/۱۹	۰	۰/۳۲	۰/۲۲	۰/۲۵	۰/۱۷
۱۳۹۱	۰/۱۹	۰	۰/۲۸	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۱۷
۱۳۹۲	۰/۱۹	۰	۰/۲۸	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۱۷
۱۳۹۳	۰/۱۹	۰	۰/۲۸	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۱۷
۱۳۹۴	۰/۱۹	۰	۰/۲۸	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۱۷
۱۳۹۵	۰/۲۱	۰	۰/۲۸	۰/۳۳	۰/۳۱	۰/۱۴
۱۳۹۶	۰/۲۳	۰	۰/۳۲	۰/۳۸	۰/۳۱	۰/۱۴
۱۳۹۷	۰/۲۴	۰	۰/۳۲	۰/۴۴	۰/۳۱	۰/۱۴
۱۳۹۸	۰/۲۴	۰	۰/۳۲	۰/۴۴	۰/۳۱	۰/۱۴
۱۳۹۹	۰/۲۳	۰	۰/۲۸	۰/۴۴	۰/۳۱	۰/۱۴
۱۴۰۰	۰/۲۲	۰	۰/۲۵	۰/۳۸	۰/۳۱	۰/۱۴
۱۴۰۱	۰/۱۹	۰	۰/۲۵	۰/۳۸	۰/۱۸	۰/۱۴
۱۴۰۲	۰/۱۹	۰	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۱۴
۱۴۰۳	۰/۱۹	۰	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۱۴

مأخذ: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index>

همانطور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، در دوره ریاست جمهوری احمدی‌نژاد ایران شاهد کاهش نسبتاً شدید در نمره دموکراسی بوده است و از ۰/۲۹ به ۰/۱۹ صدم کاهش یافته است. در زمینه انتخابات آزاد، انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۸ به شدت بحث‌برانگیز بود و ابهامات جدی درباره احتمال تقلب در انتخابات مطرح شد و باعث وقوع اعتراضات گسترده شد که تأثیر زیادی بر آزادی‌های مدنی و فضای سیاسی گذاشت. در زمینه آزادی‌های مدنی نیز اعمال کنترل بیشتر بر رسانه‌ها، محدودیت‌های بیشتر بر فعالیت احزاب و دستگیری فعالان سیاسی و روزنامه‌نگاران رخ داد. با اینکه مشارکت سیاسی نیز در انتخابات ۱۳۸۸ افزایش یافت اما پس از آن مشارکت سیاسی نیز ضعیف شد. داده‌های ملی (مرکز پژوهش‌های مجلس) و بین‌المللی (T.I) نمایان‌گر تشدید بحران‌های محیط‌زیست و تعمیق فساد به موازات کاهش مشارکت سیاسی و شدت‌گیری یک‌دست‌سازی ساخت قدرت است. در نتیجه شاخص دموکراسی در این دوره کاهش یافت و ایران بیشتر به سمت حکومت اقتدارگراتر حرکت کرد.

در دوره اول ریاست جمهوری روحانی نمره کلی شاخص دموکراسی بهبود پیدا کرد و از ۰/۱۹ به ۰/۲۴ افزایش یافت. در این دوره فضای سیاسی بازتر بود و امید به بهبود آزادی‌های مدنی افزایش یافت. توافق هسته‌ای برجام (۱۳۹۴) فضای اقتصادی و بین‌المللی را بازتر کرد. انتخابات ۱۳۹۲ با مشارکت گسترده مردم و در فضای رقابتی‌تر برگزار شد.

در دوره دوم دولت روحانی امید به آینده کاهش یافت و با خروج آمریکا از برجام (۱۳۹۷) و بازگشت تحریم‌ها، دولت روحانی با چالش‌های بسیاری روبه‌رو شد. نارضایتی عمومی افزایش یافت و اعتراضات گسترده‌ای در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ رخ داد. اعتراضات آبان ۱۳۹۸ یکی از گسترده‌ترین اعتراضات این دوره بود که با سرکوب همراه شد. شاخص آزادی‌های مدنی نیز از ۰/۱۷ به ۰/۱۴ کاهش یافت. در نتیجه اگرچه دوره اول دولت روحانی به بهبود نسبی شاخص دموکراسی منجر شد اما در دوره دوم در برخی سال‌ها شاهد نزولی شدن نمره دموکراسی و در سال‌هایی نیز روند شاخص بدون تغییر ماند. براساس مبانی نظری تحقیق در دولت احمدی‌نژاد دموکراسی به شکل ضعیف برقرار بوده، در دوره اول دولت روحانی دموکراسی بهبود یافته و در دوره دوم مجدداً ضعیف شده است.

شاخص بعدی حاکمیت قانون است. همانطور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود این شاخص شامل هشت فاکتور اصلی است. فاکتور اول محدودیت‌های در اختیار دولت است.

در پایان دوره اول ریاست جمهوری احمدی‌نژاد نمره کلی محدودیت‌های در اختیارات دولت از ۰/۴۱ به ۰/۳۶ کاهش یافت که بیشترین تغییر در مؤلفه‌هایی بوده است که اختیارات قوه مجریه توسط قوه قضائیه و مقننه محدود می‌شد. در پایان دوره اول بیش از ۵۲ درصد اختیارات دولت توسط دو قوه دیگر کنترل می‌شد که در پایان دوره دوم به ۴۷ درصد رسید. فاکتور دوم نبود فساد است که نمره کلی آن از ۰/۲۸ به ۰/۵۰ افزایش یافته است و دارای بهبود بوده است. تشدید تحریم‌ها و کاهش دسترسی به منابع رانتهی در دوره دوم از عوامل مؤثر در بهبود این شاخص بوده است. فاکتور سوم دولت باز است که نمره کلی آن ۰/۱۹ به ۰/۳۴ افزایش یافته است. فاکتور چهارم حقوق بنیادی است که نمره کلی آن افت چشمگیری داشته است و از ۰/۵۸ به ۰/۲۳ رسیده است. فاکتور پنجم نظم و امنیت است که نمره کلی آن از ۰/۷۷ به ۰/۶۳ کاهش یافته است. در مورد سایر فاکتورها یعنی اجرای مقررات، عدالت مدنی و عدالت کیفری نیز بهبودهایی حاصل شده است.

در دولت احمدی‌نژاد به‌طور میانگین نمره کلی حاکمیت قانون تغییر نیافت اما در دوره اول ریاست جمهوری روحانی نمره کلی از ۰/۴۴ به ۰/۴۸ افزایش یافت. در آغاز دوره اول ایشان نمره کلی محدودیت‌های در اختیارات دولت ۰/۳۷ بود و در پایان دوره به ۰/۴۳ افزایش یافت که بیشترین تغییر در مؤلفه‌هایی بوده است که اختیارات قوه مجریه توسط قوه قضائیه و مقننه محدود می‌شد که در آغاز دوره اول به ترتیب ۴۸ و ۲۶ درصد اختیارات دولت توسط دو قوه دیگر کنترل می‌شد و در پایان دوره اول به ترتیب به ۴۸ و ۳۴ درصد افزایش یافت. نمره فاکتور نبود فساد از ۰/۴۵ به ۰/۵۳ بهبود پیدا کرد. نمره فاکتور دولت باز از ۰/۳۴ به ۰/۳۷ ارتقا یافت و مؤلفه حقوق بنیادی نیز از ۰/۲۳ به ۰/۳۰ افزایش یافت. سایر فاکتورهای نظم و امنیت، اجرای مقررات، عدالت مدنی و عدالت کیفری نیز بهبود یافتند.

در دوره دوم دولت روحانی شاخص حاکمیت قانون به دلیل تشدید تحریم‌ها، سرکوب اعتراضات مرتبط با سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ تضعیف شد و نمره کلی شاخص حاکمیت قانون از ۰/۴۵ به ۰/۴۱ کاهش یافت و روند نزولی در تمامی فاکتورها رخ داده است. بنابراین براساس مبانی نظری تحقیق در دولت احمدی‌نژاد حاکمیت قانون به شکل ضعیف برقرار بوده، در دوره اول دولت روحانی حاکمیت قانون بهبود یافته و در دوره دوم مجدداً ضعیف شده است.

جدول ۶. وضعیت شاخص حاکمیت قانون طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۸۸

شاخص حاکمیت قانون	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰-۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵-۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
نمره کل	۰/۴۴	۰/۵۰	۰/۴۸	۰/۴۴	۰/۴۴	۰/۴۷	۰/۴۸	۰/۴۵	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۴۱
فاکتور اول: محدودیت در اختیارات دولت	۰/۴۱	۰/۳۸	۰/۳۷	۰/۳۶	۰/۳۷	۰/۴۴	۰/۴۳	۰/۳۹	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۳۳
۱-۱. اختیارات دوات توسط قانون‌گذار محدود می‌شود	۰/۵۳	۰/۵۰	۰/۴۹	۰/۴۸	۰/۲۶	۰/۳۳	۰/۳۴	۰/۴۱	۰/۴۰	۴۰۸۰	۰/۳۸
۱-۲. اختیارات دولت توسط قوه قضاییه محدود می‌شود.	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۴۸	۰/۴۷	۰/۴۸	۰/۵۲	۰/۴۸	۰/۳۷	۰/۳۷	۰/۳۶	۰/۳۵
۱-۳. اختیارات دولت با حسابرسی و بازرنگری مستقل محدود می‌شود.	۰/۳۶	۰/۳۴	۰/۳۲	۰/۲۴	۰/۴۰	۰/۴۷	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۴۱	۰/۳۸	۰/۳۷
۱-۴. مقامات دولتی به دلیل سوء رفتار مجازات می‌شوند.	۰/۳۳	۰/۳۱	۰/۲۹	۰/۳۲	۰/۴۱	۰/۴۷	۰/۴۸	۰/۴۲	۰/۳۹	۰/۳۷	۰/۳۵
۱-۵. اختیارات دولت تحت آزمون و رصد بخش غیردولتی است.	۰/۳۵	۰/۳۳	۰/۳۱	۰/۲۳	۰/۲۲	۰/۳۲	۰/۳۲	۰/۲۱	۰/۱۹	۰/۱۹	۰/۱۷
۱-۶. انتقال قدرت تابع قانون است.	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۳۳	۰/۴۰	۰/۴۳	۰/۵۰	۰/۵۴	۰/۵۱	۰/۴۶	۰/۴۳	۰/۳۹
فاکتور دوم: نبود فساد	۰/۲۸	۰/۵۰	۰/۴۹	۰/۵۰	۰/۴۵	۰/۵۰	۰/۵۳	۰/۴۵	۰/۴۳	۰/۴۰	۰/۳۹
۲-۱. مقامات دولتی در قوه مجریه از مناصب دولتی برای منافع شخصی خود استفاده نمی‌کنند.	۰/۲۵	۰/۴۸	۰/۴۶	۰/۴۸	۰/۴۵	۰/۴۹	۰/۴۹	۰/۳۹	۰/۳۶	۰/۳۴	۰/۳۴
۲-۲. مقامات دولتی در قوه قضاییه از مناصب دولتی برای منافع شخصی خود استفاده نمی‌کنند.	۰/۳۴	۰/۵۵	۰/۵۴	۰/۵۱	۰/۵۵	۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۵۴	۰/۵۴	۰/۵۱	۰/۵۱
۲-۳. مقامات دولتی در پلیس و ارتش از مناصب دولتی برای منافع شخصی خود استفاده نمی‌کنند.	۰/۳۳	۰/۵۵	۰/۵۴	۰/۶۰	۰/۵۵	۰/۵۹	۰/۶۳	۰/۵۴	۰/۵۲	۰/۵۱	۰/۴۹
۲-۴. مقامات دولتی در قوه مقننه از مناصب دولتی برای منافع شخصی خود استفاده نمی‌کنند.	۰/۲	۰/۴۲	۰/۴	۰/۴۲	۰/۲۴	۰/۴۱	۰/۴۴	۰/۳۳	۰/۳۰	۰/۲۵	۰/۲۴

ادامه جدول ۶. وضعیت شاخص حاکمیت قانون طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۴۰۰

شاخص حاکمیت قانون	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰-۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵-۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
فاکتور سوم: دولت باز	۰/۱۹	۰/۴۴	۰/۳۸	۰/۳۴	۰/۳۰	۰/۳۴	۰/۳۷	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۲۸	۰/۲۷
۱-۳. منتشر شدن قوانین، داده‌ها و اطلاعات دولتی	۰/۴	۰/۶۲	۰/۵۹	۰/۴۲	۰/۲۸	۰/۲۶	۰/۳۶	۰/۳۶	۰/۳۵	۰/۳۴	۰/۳۲
۲-۳. حق دسترسی به اطلاعات	۰/۲۰	۰/۴۷	۰/۴	۰/۴۴	۰/۳۵	۰/۳۹	۰/۴۲	۰/۳۳	۰/۳۲	۰/۳۱	۰/۳۱
۳-۳. مشارکت مدنی	۰/۲	۰/۴۴	۰/۳۹	۰/۲۸	۰/۲۴	۰/۳۴	۰/۳۲	۰/۱۸	۰/۱۷	۰/۱۷	۰/۱۵
۴-۳. مکانیسم‌های شکایت	-۰/۰۳	۰/۲۳	۰/۱۶	۰/۲۲	۰/۳۴	۰/۳۷	۰/۳۶	۰/۳۰	۰/۳۰	۰/۲۹	۰/۲۹
فاکتور چهارم: حقوق بنیادی	۰/۵۸	۰/۳۲	۰/۲۷	۰/۲۳	۰/۲۲	۰/۳۱	۰/۳۰	۰/۲۵	۰/۲۲	۰/۲۲	۰/۲۰
۱-۴. رفتار برابر و عدم تبعیض	۰/۷۷	۰/۵۰	۰/۴۶	۰/۴۶	۰/۴۲	۰/۳۸	۰/۳۸	۰/۴۵	۰/۴۴	۰/۴۴	۰/۴۰
۲-۴. تضمین حق حیات و امنیت افراد به‌طور مؤثر	۰/۵۰	۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۱۴	۰/۲۰	۰/۳۴	۰/۳۴	۰/۲۸	۰/۲۳	۰/۲۱	۰/۱۷
۳-۴. روند قانونی و حقوق متهم	۰/۷	۰/۴۳	۰/۳۹	۰/۳۴	۰/۳۹	۰/۴۵	۰/۴۷	۰/۴۵	۰/۴۰	۰/۳۹	۰/۴۰
۴-۴. تضمین آزادی عقیده و بیان به‌طور مؤثر	۰/۶۱	۰/۳۶	۰/۳۱	۰/۲۳	۰/۲۲	۰/۳۲	۰/۳۲	۰/۲۱	۰/۱۹	۰/۱۹	۰/۱۷
۵-۴. تضمین آزادی عقیده و مذهب	۰/۴۶	۰/۲	۰/۱۵	۰/۱۳	۰/۱۳	۰/۱۷	۰/۲۰	۰/۰۷	۰/۰۵	۰/۰۳	۰/۰۳
۶-۴. تضمین آزادی از دخالت خودسرانه در حریم خصوصی به‌طور مؤثر	۰/۳۹	۰/۱۳	۰/۰۸	۰/۰۸	۰/۰۷		۰/۲۲	۰/۱۴	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۱۱
۷-۴. تضمین آزادی اجتماعات و انجمن‌ها به‌طور مؤثر	۰/۵۸	۰/۳۳	۰/۲۸	۰/۲۱	۰/۱۷	۰/۳۰	۰/۲۹	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۱۱	۰/۱۰
۸-۴. تضمین حقوق اساسی کار به‌طور مؤثر	۰/۶۳	۰/۳۸	۰/۳۳	۰/۲۸	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۲۱	۰/۲۶	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۲۲
فاکتور پنجم: نظم و امنیت	۰/۷۷	۰/۷۱	۰/۶۸	۰/۶۳	۰/۶۶	۰/۷۲	۰/۷۳	۰/۷۵	۰/۷۳	۰/۷۴	۰/۷۱
۱-۵. جرم به‌طور مؤثر کنترل می‌شود	۰/۷۹	۰/۷۰	۰/۶۹	۰/۵۴	۰/۶۸	۰/۷۳	۰/۷۴	۰/۷۶	۰/۷۶	۰/۷۶	۰/۷۷
۲-۵. درگیری مدنی عمال محدود است.	۰/۷۵	۰/۷۱	۰/۶۶	۰/۹۲	۰/۹۲	۰/۹۲	۰/۹۸	۰/۸۵	۰/۸۵	۰/۸۹	۰/۸۰
۳-۵. مردم برای رفع نارضایتی‌های شخصی به خشونت متوسل نمی‌شوند.	۰/۷۷	۰/۶۹	۰/۶۷	۰/۴۴	۰/۴۰	۰/۵۱	۰/۴۸	۰/۶۲	۰/۵۷	۰/۵۸	۰/۵۶

ادامه جدول ۶. وضعیت شاخص حاکمیت قانون طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۴۰۰

شاخص حاکمیت قانون	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰-۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵-۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
فاکتور ششم: اجرای مقررات	۰/۳۵	۰/۵۶	۰/۵۴	۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۴۹	۰/۴۶	۰/۴۸	۰/۴۶	۰/۴۵	۰/۴۵
۶-۱. مقررات دولتی به‌طور مؤثر اجرا می‌شود.	۰/۳۶	۰/۵۷	۰/۵۵	۰/۵۷	۰/۵۵	۰/۵۳	۰/۵۴	۰/۳۶	۰/۳۵	۰/۳۴	۰/۳۵
۶-۲. مقررات دولتی بدون هرگونه اثر سوء اعمال و اجرا می‌شود.	۰/۳۵	۰/۵۶	۰/۵۵	۰/۵۵	۰/۵۵	۰/۴۴	۰/۴۵	۰/۴۵	۰/۴۴	۰/۴۲	۰/۴۳
۶-۳. رسیدگی اداری بدون تأخیر غیرمنطقی انجام می‌شود.	۰/۳۸	۰/۵۹	۰/۵۸	۰/۵۱	۰/۵۵	۰/۴۴	۰/۴۱	۰/۴۹	۰/۵۱	۰/۵۱	۰/۵۳
۶-۴. در رسیدگی‌های اداری مراحل قانونی رعایت می‌شود.	۰/۲۵	۰/۴۶	۰/۴۴	۰/۴۹	۰/۵۳	۰/۴۹	۰/۳۹	۰/۵۳	۰/۴۶	۰/۴۵	۰/۴۱
۶-۵. دولت بدون طی روند قانونی و جبران کافی سلب مالکیت نمی‌کند.	۰/۴۱	۰/۶۲	۰/۶۱	۰/۵۵	۰/۵۸	۰/۵۵	۰/۵۴	۰/۵۶	۰/۵۴	۰/۵۲	۰/۵۱
فاکتور هفتم: عدالت مدنی	۰/۴۴	۰/۵۹	۰/۶۲	۰/۵۶	۰/۵۸	۰/۵۶	۰/۵۳	۰/۵۵	۰/۵۵	۰/۵۴	۰/۵۴
۷-۱. مردم می‌توانند به عدالت مدنی دسترسی داشته باشند.	۰/۴۵	۰/۶۰	۰/۶۳	۰/۵۰	۰/۵۹	۰/۶۶	۰/۶۲	۰/۶۲	۰/۶۵	۰/۶۳	۰/۶۴
۷-۲. عدالت مدنی عاری از تبعیض است.	۰/۴۴	۰/۵۹	۰/۶۲	۰/۵۲	۰/۴۷	۰/۴۱	۰/۳۲	۰/۳۸	۰/۴۰	۰/۴۲	۰/۴۲
۷-۳. عدالت مدنی عاری از فساد است.	۰/۳۹	۰/۵۴	۰/۵۷	۰/۵۴	۰/۴۷	۰/۴۶	۰/۴۵	۰/۴۴	۰/۴۴	۰/۴۲	۰/۴۴
۷-۴. عدالت مدنی عاری از نفوذ نادرست دولت است.	۰/۳۹	۰/۵۴	۰/۵۷	۰/۴۰	۰/۳۹	۰/۴۲	۰/۴۴	۰/۴۷	۰/۴۷	۰/۴۴	۰/۴۴
۷-۵. عدالت مدنی دلیلی برای تأخیر غیرمنطقی نیست.	۰/۳۵	۰/۵	۰/۵۳	۰/۶۳	۰/۷۱	۰/۶۴	۰/۵۶	۰/۵۶	۰/۵۶	۰/۵۶	۰/۵۷
۷-۶. عدالت مدنی به‌طور مؤثر اجرا می‌شود.	۰/۵۱	۰/۶۶	۰/۶۹	۰/۶۵	۰/۶۸	۰/۶۳	۰/۶۳	۰/۵۷	۰/۵۹	۰/۵۶	۰/۵۴
۷-۷. مکانیسم‌های حل اختلاف جایگزین در دسترس، بی‌طرف و مؤثر هستند.	۰/۵۸	۰/۷۳	۰/۷۶	۰/۷۰	۰/۷۲	۰/۷۰	۰/۷۰	۰/۷۹	۰/۷۵	۰/۷۵	۰/۷۶

ادامه جدول ۶. وضعیت شاخص حاکمیت قانون طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۴۰۰

شاخص حاکمیت قانون	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰-۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵-۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
فاکتور هشتم: عدالت کیفری	۰/۵	۰/۴۹	۰/۴۵	۰/۳۸	۰/۳۹	۰/۴۲	۰/۴۵	۰/۴۲	۰/۳۷	۰/۳۶	۰/۳۵
۸-۱ سیستم تحقیقات کیفری مؤثر است.	۰/۶۴	۰/۶۳	۰/۵۹	۰/۳۹	۰/۳۸	۰/۳۶	۰/۳۴	۰/۳۰	۰/۲۵	۰/۲۴	۰/۲۶
۸-۲ سیستم قضاوت کیفری به موقع و مؤثر است.	۰/۵۵	۰/۵۳	۰/۵	۰/۴۵	۰/۴۸	۰/۴۹	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۴۵	۰/۴۱	۰/۴۱
۸-۳ نظام اصالحی در کاهش رفتار مجرمانه مؤثر است.	۰/۵۴	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۴۲	۰/۴۰	۰/۴۳	۰/۵۲	۰/۵۵	۰/۵۵	۰/۵۴	۰/۴۶
۸-۴ عدالت کیفری بی طرفانه است.	۰/۳۷	۰/۳۶	۰/۳۲	۰/۳۲	۰/۴۰	۰/۳۸	۰/۳۹	۰/۴۳	۰/۲۶	۰/۲۷	۰/۳۱
۸-۵ عدالت کیفری عاری از فساد است.	۰/۵۴	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۵۳	۰/۵۲	۰/۵۶	۰/۶۰	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۴۰	۰/۳۸
۸-۶ عدالت کیفری عاری از نفوذ نادرست دولت است.	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۳۸	۰/۲۲	۰/۱۹	۰/۲۳	۰/۳۱	۰/۲۸	۰/۲۸	۰/۲۵	۰/۲۴
۸-۷ طی فرآیند قانونی همراه با تفهیم اتهام به متهم	۰/۴۴	۰/۴۲	۰/۳۹	۰/۳۴	۰/۳۹	۰/۴۵	۰/۴۷	۰/۴۵	۰/۴۰	۰/۳۹	۰/۴۰

مأخذ: The World Justice Project (WJP)

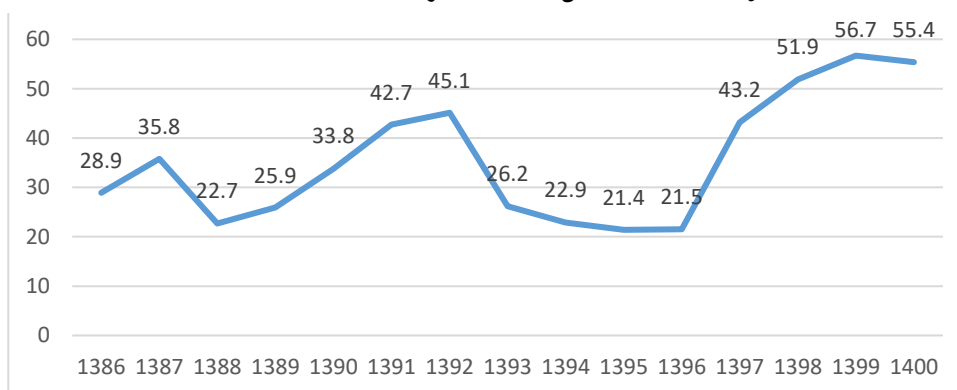
۳-۲. گونه‌شناسی انواع لویاتان‌ها در دولت احمدی‌نژاد و روحانی

پرسش آن است که در دوره مورد مطالعه وقتی در حکومت با دسترسی محدود قرار گرفته‌ایم و ابعاد توسعه سیاسی درون حاکمیت ضعیف شده‌اند و یا در گذار به نظم دسترسی باز قرار گرفته‌ایم و بهبود یافته‌اند، چه نوع لویاتانی بر جامعه حاکم خواهد شد. در این مرحله نوع حاکمیت لویاتان در گرو روابط بین دولت و ملت است.

در راستای سنجش ملت قوی / ملت ضعیف دو شاخص فلاکت و ارزش دلاری دستمزد ماهانه بررسی می‌شود. علت انتخاب شاخص فلاکت آن است که نشان‌دهنده ترکیبی از نرخ تورم و بیکاری است که در نهایت میزان فشار اقتصادی بر مردم یک کشور را نشان می‌دهد. هر قدر این شاخص افزایش یابد فقر و نابرابری در بین مردم افزایش می‌یابد و منجر به تضعیف قدرت اقتصادی مردم می‌شود. همان‌طور که در نمودار ۳ مشاهده می‌شود در پایان دوره اول دولت احمدی‌نژاد شاخص فلاکت ۲۲/۷ درصد بوده است و در پایان دوره دوم به ۴۵/۱

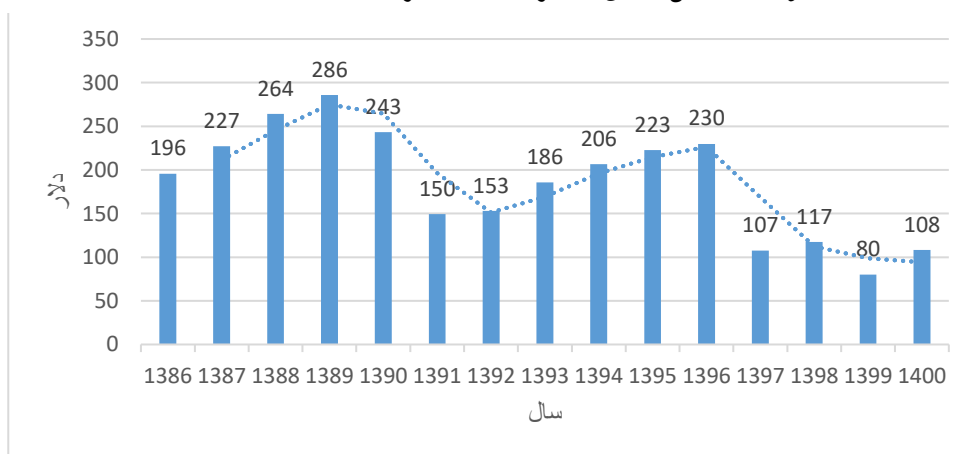
درصد افزایش یافته است. در آغاز دوره اول دولت روحانی شاخص فلاکت ۲۶/۲ بوده است و در پایان دوره اول به ۲۱/۵ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۷ شاخص فلاکت به ۴۳/۲ افزایش یافت و در پایان دولت روحانی ۵۵/۴ درصد رسید. بنابراین براساس مبانی نظری حرکت از سمت ملت قوی به سمت ملت ضعیف بوده است.

نمودار ۳. روند شاخص فلاکت در ایران (۱۳۸۶-۱۴۰۰)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

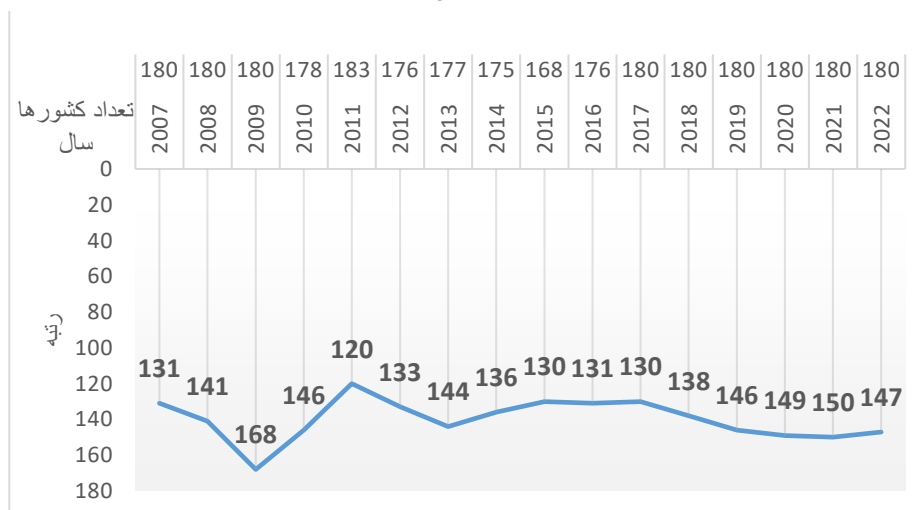
نمودار ۴. ارزش دلاری دستمزد ماهانه در ایران (۱۳۸۶-۱۴۰۰)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

شاخص بعدی ارزش دلاری دستمزد ماهانه است که شاخص مهمی برای سنجش قدرت اقتصادی مردم می‌باشد. این معیار به‌طور غیرمستقیم نشان‌دهنده قدرت خرید مردم است. نمودار ۴ نشان می‌دهد در پایان دوره اول دولت احمدی‌نژاد ارزش دلاری دستمزد ماهانه ۲۶۴ دلار بود و در انتهای دوره دوم به ۱۵۳ دلار کاهش یافت. با آغاز دوره دولت روحانی افزایش در ارزش دلاری دستمزد رخ داد و در انتهای دوره اول به ۲۳۰ دلار رسید اما مجدداً در انتهای دوره دوم به ۱۰۸ دلار کاهش یافت. بنابراین براساس مبانی نظری تحقیق در دولت احمدی‌نژاد حرکت از سمت ملت قوی به سمت ملت ضعیف بوده است. در دوره اول دولت روحانی جهت حرکت تغییر یافت و حرکت به سمت ملت قوی صورت گرفت و بهبود رخ داد و در دوره دوم مجدداً به‌واسطه اتخاذ سیاست شوک‌های پی‌درپی نرخ ارز به سمت ملت ضعیف حرکت کردیم. در راستای مشخص کردن دولت قوی/ دولت ضعیف به بررسی شاخص فساد، امنیت حقوق مالکیت و سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی پرداخته می‌شود. در گام اول شاخص فساد بررسی می‌شود. علت انتخاب این شاخص آن است که فساد هم منجر به متزلزل شدن حقوق مالکیت می‌شود و هم کاهش اعتماد مردم به حاکمیت را به دنبال دارد و به نابرابری قدرت و ثروت می‌انجامد.

نمودار ۵. رتبه ایران در شاخص فساد (۱۳۸۶-۱۴۰۰)

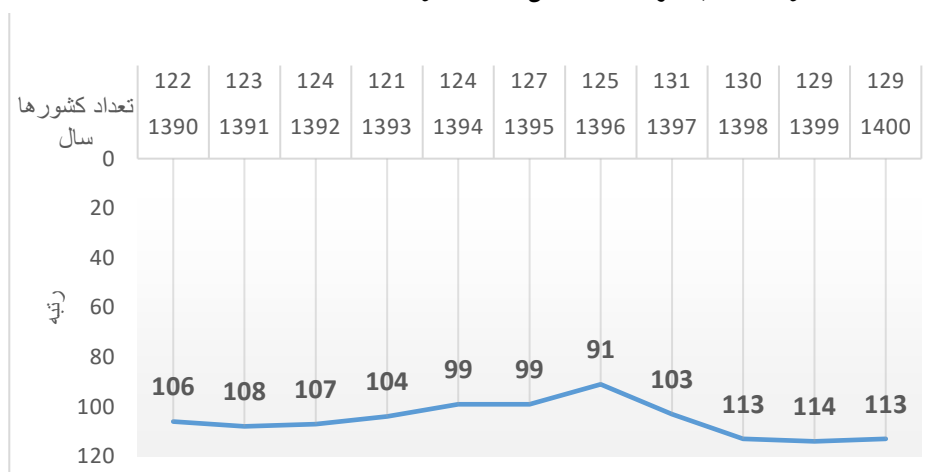

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۵ نشان می‌دهد که رتبه ایران در شاخص فساد طی دوره شانزده ساله افزایش یافته است و حرکت به سمت دولت ضعیف بوده است. در گام بعدی شاخص امنیت حقوق مالکیت بررسی می‌شود. هر قدر امنیت حقوق مالکیت افزایش یابد منجر به افزایش بهره‌وری منابع، نیروی کار و ایجاد انگیزه برای نوآوری‌های جدید می‌شود و تعامل بین حکومت و مردم را افزایش می‌دهد.

همانطور که در نمودار ۶ مشاهده می‌شود رتبه ایران در شاخص امنیت حقوق مالکیت طی دوره مورد بررسی کاهش یافته و حرکت به سمت دولت ضعیف بوده است.

نمودار ۶. رتبه ایران در شاخص امنیت حقوق مالکیت (۱۴۰۰-۱۳۸۶)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

در گام آخر سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی (G/GDP) مورد سنجش قرار می‌گیرد. علت انتخاب شاخص آن است که نشان‌دهنده میزان دخالت دولت در اقتصاد و تخصیص منابع برای ارائه خدمات عمومی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، آموزش، بهداشت و رفاه اجتماعی است.

جدول ۷ نشان می‌دهد که سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی در دولت احمدی‌نژاد از ۱۲/۱۱ به ۸/۳ کاهش یافته است و در دوره دولت روحانی به ۹/۰۹ رسیده است. در حالت کلی توان اجرایی حاکمیت کاهش یافته و حرکت به سمت دولت ضعیف بوده است.

جدول ۷. سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۴۰۱

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
G/GDP	۱۲/۱۱	۱۲/۱۰	۹/۸۴	۹/۹۴	۱۱/۶۰	۱۰/۳۴	۱۰/۷۱	۸/۹۷	۸/۰۳
سال	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱
G/GDP	۹/۲۵	۱۱/۴۴	۱۰/۷۹	۱۰/۴	۸/۹۵	۸/۵۴	۷/۵۶	۱۰/۷۵	۹/۰۹

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

اکنون نوبت به آن رسیده است که به مسئله اصلی تحقیق پاسخ داده شود که توازن قوا چه نقشی در کاهش نابرابری‌های ناموجه دارد. برای پاسخ به آن از دریچه لویاتان‌ها وارد می‌شویم. در لویاتان مقید توازن قوا در میان گروه‌های ذینفع در فرادستان برقرار است و از طرف دیگر توازن قوا میان فرادستان و فرودستان نیز وجود دارد و هرچه به سمت لویاتان غایب، کاغذی و یا مستبد حرکت کنیم این توازن کاهش می‌یابد. فرضیه اصلی آن است که وقتی توازن قوا بهبود می‌یابد انتظار می‌رود که فقر و نابرابری کاهش یابد. تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته در بخش قبلی نشان داد که در دولت احمدی‌نژاد نظم اجتماعی با دسترسی محدود برقرار بوده و ابعاد توسعه سیاسی حاکمیت نیز در دوره دوم ریاست جمهوری ایشان ضعیف شده است. در ادامه نشان داده شد که حرکت به سمت ملت ضعیف / دولت ضعیف شکل گرفت اما هنوز اقتدار حاکمیت از اقتدار مردم بیشتر است که باعث شکل‌گیری دولت یک‌دست و لویاتان مستبد شد. پس انتظار می‌رود که نابرابری‌ها در این دوره افزایش یافته باشد. در دوره اول ریاست جمهوری روحانی مطابق تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته تلاش برای گذار از نظم دسترسی محدود به نظم دسترسی باز شکل گرفت و ابعاد توسعه سیاسی حاکمیت نیز تقویت شدند و حرکت به سمت ملت قوی / دولت قوی آغاز شد که باعث شد از دولت یک‌دست فاصله گرفته شود و حرکت از لویاتان مستبد به لویاتان مقید آغاز گردد اما این روند در دوره دوم دولت روحانی تضعیف شد و مجدداً گذار به لویاتان مستبد رخ داد.

۳-۲-۱. نقش گونه‌های لویاتان در افزایش نابرابری‌ها

حال می‌خواهیم به بررسی این امر بپردازیم که آیا لویاتان مستبد در افزایش نابرابری‌ها نقش داشته است؟ در راستای پاسخ به این سؤال ابتدا باید وضعیت نابرابری بررسی شود. متداول

آن است که نابرابری‌ها با ضریب جینی سنجیده شود اما به سه دلیل معیار خوبی جهت سنجش نابرابری نیست. این سه معیار عبارتند از: (۱) عدم توجه به ساختار نابرابری (۲) عدم حساسیت به موقعیت‌های درآمدی و (۳) بی‌توجهی به فقر مطلق و رفاه عمومی (Atkinson & Bourguignon, 2000). به‌عنوان مثال در دوران ریاست جمهوری احمدی‌نژاد ضریب جینی کاهش نشان داد اما این کاهش ریشه در: ۱- خروج سرمایه انسانی و مادی ۲- ریزش شدید در طبقه متوسط درآمدی و شکل‌گیری پرداخت یارانه نقدی داشت. همانطور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود در ابتدای دولت احمدی‌نژاد (۱۳۸۴)، ضریب جینی در سطح نسبتاً بالایی قرار داشت (۰/۴۲۴۸) و تا سال ۱۳۸۵ به ۰/۴۳۵۶ نیز افزایش یافت. این افزایش نشان‌گر تشدید نابرابری در سال‌های نخست این دولت بود. با این حال، از سال ۱۳۸۷ به بعد، ضریب جینی روندی کاهشی پیدا کرد و در سال ۱۳۹۱ به ۰/۳۶۵۹ رسید. کاهش نابرابری در این دوره را می‌توان تا حد زیادی به اجرای سیاست هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت داد که با پرداخت‌های نقدی مستقیم، موجب بهبود نسبی توزیع درآمد شد.

در آغاز دولت روحانی (سال ۱۳۹۲) ضریب جینی کاهشی بود. اما طی سال‌های بعد، با روندی صعودی مواجه شد و تا پایان سال ۱۴۰۰ به ۰/۳۹۳۸ افزایش یافت. افزایش تدریجی ضریب جینی در این دوره را می‌توان در پیوند با عواملی چون فشارهای اقتصادی ناشی از شوک‌های پیاپی نرخ ارز، تشدید تحریم‌ها و کاهش اثربخشی سیاست‌های حمایتی دانست.

جدول ۸. شاخص ضریب جینی طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۴۰۰

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
ضریب جینی	۰/۴۲۴۰	۰/۴۲۴۸	۰/۴۳۵۶	۰/۴۳۳۷	۰/۴۱۲۲	۰/۴۱۱۱	۰/۴۰۹۹	۰/۳۷۱۱	۰/۳۶۵۹
سال	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
ضریب جینی	۰/۳۶۵۰	۰/۳۷۸۸	۰/۳۸۵۱	۰/۳۹۰۰	۰/۳۹۸۱	۰/۴۰۹۳	۰/۳۹۹۲	۰/۴۰۶۱	۰/۳۹۳۸

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، امور اقتصاد کلان و محاسبات پژوهش

در این مقاله برای بررسی وضعیت فقر و نابرابری، شاخص اندازه خلق فرصت‌های شغلی انتخاب شده است. هر قدر میزان ایجاد مشاغل بهبود یابد نشان از آن دارد که سیستم به سمت کاهش فقر و نابرابری در حرکت است. همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود در دولت احمدی‌نژاد، حدود ۱/۵ میلیون فرصت شغلی خالص ایجاد شده است. با این حال، میانگین سالانه اشتغال‌زایی کمتر از ۲۰۰ هزار نفر بوده است؛ رقمی که نسبت به رشد جمعیت فعال

کشور در این دوره، ناکافی به نظر می‌رسد. در برخی سال‌ها، حتی میزان اشتغال ایجادشده بسیار ناچیز یا نزدیک به صفر بوده که نشان‌دهنده نوسان بالا در سیاست‌گذاری بازار کار است. دولت روحانی در مقایسه با دولت قبل توانسته است بیش از دو برابر اشتغال خالص ایجاد کند. میانگین سالانه نیز نسبت به دولت احمدی‌نژاد حدود ۸۲ درصد افزایش یافته است. این بهبود نسبی احتمالاً متأثر از سیاست‌های ثبات‌ساز اقتصادی در سال‌های ابتدایی، بهبود نسبی محیط کسب و کار پس از توافق برجام بوده است. با این حال، روند اشتغال نیز در این دوره با افت و خیزهایی همراه بوده، به‌ویژه پس از بازگشت تحریم‌ها و بحران کرونا در سال‌های پایانی دولت. بنابراین نتایج حاکی از آن است هر چه از دولت یک‌دست فاصله گرفته شده است، نابرابری‌ها کاهش یافته است.

جدول ۹. خالص فرصت‌های شغلی ایجاد شده طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۸۳

ردیف	سال	جمعیت شاغل (نفر)	جمعیت بیکار (نفر)	جمعیت فعال (نفر)	خالص ایجاد اشتغال
۱	۱۳۸۳	۱۹,۱۲۹,۹۸۲	۲,۱۹۱,۷۳۹	۲۱,۳۲۱,۷۲۱	
۲	۱۳۸۴	۲۰,۶۱۸,۵۸۰	۲,۶۷۴,۸۶۶	۲۳,۲۹۳,۴۴۶	۱,۴۸۸,۵۹۸
۳	۱۳۸۵	۲۰,۸۴۱,۴۲۰	۲,۶۴۲,۶۴۸	۲۳,۴۸۴,۰۶۸	۲۲۲,۸۴۰
۴	۱۳۸۶	۲۱,۰۹۲,۴۷۷	۲,۴۸۶,۲۳۸	۲۳,۵۷۸,۷۱۵	۲۵۱,۰۵۷
۵	۱۳۸۷	۲۰,۵۰۰,۳۱۰	۲,۳۹۲,۱۸۰	۲۲,۸۹۲,۴۹۰	(۵۹۲,۱۶۷)
۶	۱۳۸۸	۲۱,۰۰۰,۷۰۴	۲,۸۳۹,۹۷۲	۲۳,۸۴۰,۶۷۶	۵۰۰,۳۹۴
۷	۱۳۸۹	۲۰,۶۵۶,۶۹۳	۳,۲۱۸,۳۳۰	۲۳,۸۷۵,۰۲۳	(۳۴۴,۰۱۱)
۸	۱۳۹۰	۲۰,۵۱۰,۰۲۵	۲,۸۷۷,۶۰۹	۲۳,۳۸۷,۶۳۴	(۱۴۶,۶۶۸)
۹	۱۳۹۱	۲۰,۶۲۸,۲۲۶	۲,۸۴۸,۲۳۷	۲۳,۴۷۶,۴۶۳	۱۱۸,۲۰۱
۱۰	۱۳۹۲	۲۱,۳۴۶,۱۸۰	۲,۴۸۸,۳۷۲	۲۳,۸۳۴,۵۵۲	۷۱۷,۹۵۴
۱۱	۱۳۹۳	۲۱,۳۰۴,۳۰۳	۲,۵۱۴,۱۶۷	۲۳,۸۱۸,۴۷۰	(۴۱,۸۷۷)
۱۲	۱۳۹۴	۲۱,۹۷۲,۰۸۵	۲,۷۲۹,۰۹۲	۲۴,۷۰۱,۱۷۷	۶۶۷,۷۸۲
۱۳	۱۳۹۵	۲۲,۵۸۸,۰۵۲	۳,۲۰۳,۳۹۹	۲۵,۷۹۱,۴۵۱	۶۱۵,۹۶۷
۱۴	۱۳۹۶	۲۳,۳۷۸,۶۱۳	۳,۲۱۰,۲۰۶	۲۶,۵۸۸,۸۱۹	۷۹۰,۵۶۱
۱۵	۱۳۹۷	۲۳,۸۱۳,۰۴۵	۳,۲۶۰,۹۵۵	۲۷,۰۷۴,۰۰۰	۴۳۴,۴۳۲
۱۶	۱۳۹۸	۲۴,۲۷۵,۰۰۰	۲,۸۷۵,۰۰۰	۲۷,۱۵۰,۰۰۰	۴۶۱,۹۵۵
۱۷	۱۳۹۹	۲۳,۲۵۰,۰۰۰	۲,۴۷۵,۰۰۰	۲۵,۷۲۵,۰۰۰	(۱,۰۲۵,۰۰۰)
۱۸	۱۴۰۰	۲۳,۷۰۰,۰۰۰	۲,۳۰۰,۰۰۰	۲۶,۰۰۰,۰۰۰	۴۵۰,۰۰۰

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، امور اقتصاد کلان و محاسبات پژوهش

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

آرای نوین در تبیین توسعه‌نیافتگی یکی از مهم‌ترین عوامل عدم تحقق توسعه را نابرابری می‌دانند و عدم توازن قوا میان مردم و حکومت را عاملی مهم در تشدید آن برشمرده‌اند. در این مطالعه تلاش شد با استفاده از مدل نظری ترکیبی نورث و همکاران (۱۳۹۵)، فوکویاما (۱۳۹۵) و عجم‌اوغلو و رابینسون (۱۳۹۹)، نقش توازن قوا میان فرادستان و فرودستان در بازتولید یا مهار نابرابری‌های ناموجه در ایران بررسی شود. این مقاله بررسی دوره مطالعاتی را پیرامون سه محور اصلی مبانی نظری تحقیق انجام داد. محور اول: ایده اصلی نورث، والیس و وینگاست توازن دوگانه است یعنی بین اقتصاد و سیاست درهم‌تنیدگی کامل وجود دارد. محور دوم: در رویکرد نهادگرایی هرگونه اصلاحی به سمت توسعه باید از ساخت سیاسی آغاز گردد زیرا در آنجا قاعده بازی جمعی تعریف می‌شود. مطابق این رویکرد ابتدا باید گذار از نظم دسترسی محدود به دسترسی باز انجام شود، پس از آن توالی‌ها در ابعاد توسعه سیاسی حاکمیت رعایت شود. یعنی ابتدا دولت وبری شکل بگیرد سپس حاکمیت قانون برقرار شود و در مرحله آخر پاسخگویی دموکراتیک ایجاد گردد. محور سوم: حساسیت نهادگرایان به چالش‌های توزیع قدرت و ثروت و نقش آن در عملکرد اقتصادی هر نظم اجتماعی است. این پژوهش تمرکز خود را بر روی این جنبه قرار داده است و با اتکا بر اندیشه‌های عجم‌اوغلو و رابینسون از طریق بررسی تغییرات قدرت بین حکومت و جامعه به بررسی نابرابری‌های ناموجه در ایران پرداخته است.

در راستای بررسی سه محور فوق تلاش شد دوره‌هایی برای بررسی انتخاب شود که مؤید دو ویژگی باشند: ۱) در یک دوره بیشترین عدم توازن قدرت در میان فرادستان و فرودستان برقرار باشد. ۲) در دوره دیگر سهم فرودستان از قدرت، اندکی بهبود یابد. در تاریخ پس از انقلاب، در دولت احمدی‌نژاد برای اولین بار تمام ساختار قدرت یکدست شد. بنابراین کارنامه حاصل از این عدم توازن قوا یک نمونه مناسب برای اهداف این پژوهش بود. در دولت روحانی یکدست‌سازی حکومت با واکنش جامعه روبه‌رو شد. لذا این دوره به واسطه آنکه تا حدودی یک مورد نقض به شمار می‌آید از ارزش مطالعاتی برخوردار بود.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در دولت احمدی‌نژاد همچنان نظم دسترسی محدود برقرار بوده است. در این دوره بخش عمده‌ای از بودجه رفاهی کشور نه در خدمت

ارتقای سطح زندگی توده‌های مردم بلکه در جهت تثبیت منافع گروه‌های خاص تحت کنترل ساختار قدرت بوده است. در ابعاد توسعه سیاسی درون حاکمیت نیز کاهش توان اجرایی دولت، افول شاخص‌های دموکراسی و حاکمیت قانون رخ داد که برآیند آن یک دولت ضعیف بود که در سایر شاخص‌های سنجش دولت قوی/دولت ضعیف نیز با کاهش رتبه در حیطه امنیت حقوق مالکیت روبه‌رو شد. در زمینه سهم مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی که نشان‌دهنده میزان تخصیص منابع برای ارائه خدمات عمومی و توجه به نیازهای اساسی مردم همچون، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، آموزش، بهداشت و رفاه اجتماعی بود نیز تنزل یافت. از طرف دیگر با افزایش در شاخص فلاکت و کاهش ارزش دلاری دستمزد ماهانه با یک ملت ضعیف نیز روبه‌رو بودیم. مطابق مبانی نظری تحقیق وقتی دولت ضعیف و ملت ضعیف شکل می‌گیرند انتظار می‌رود لویاتان کاغذی محقق شود اما از آنجا که در این دوره توزیع قدرت نامتقارن بود و قدرت در اختیار فرادستان بود منجر به شکل‌گیری یک لویاتان مستبد شد که آثار خود را به شکل متناسب در گسترش و تعمیق نابرابری‌های ناموجه جلوه‌گر ساخت. در دوره اول ریاست جمهوری روحانی با تغییرات اندک، حرکت به سوی توازن بیشتر قوا میان فرادستان و فرودستان آغاز شد و عملکرد اقتصادی-اجتماعی نسبت به این تغییر واکنش نشان داد و در این دوره رشد اقتصادی افزایش و تورم کاهش یافت و نابرابری‌های ناموجه نیز تمایل به کاهش از خود نشان داد و تلاش برای گذار به لویاتان مقید آغاز شد. اما در دوره دوم با ظهور طیف متنوعی از مسائل مؤثر بر توازن قوای اندک پدید آمده، مجدد شاهد بازگشت به عقب و حرکت به سمت لویاتان مستبد بودیم.

درنهایت الگوی نظری ترکیبی ارائه شده در این پژوهش توانست تبیین‌های قابل قبولی از چالش‌هایی که جامعه ایران با آن دست به گریبان است را ارائه دهد و این امید را پدید می‌آورد که در پژوهش‌های آتی سایر متغیرهای توزیعی مؤثر بر عملکرد اقتصادی و همچنین بسترهای لازم جهت شکل‌گیری شروط آستانه‌ای برای خروج از دورهای باطل توسعه‌نیافتگی و گذار به سمت نظم دسترسی باز مورد توجه قرار گیرد. مسائلی همچون توازن قوا در میان فرادستان، توازن قوا در میان فرودستان و آثار هر کدام بر نحوه سامان‌یابی روابط مردم و حکومت از مهم‌ترین عرصه‌های پیشنهادی برای مطالعات آتی است. بدیهی است مطالعه روندهای مربوط به شکل‌گیری شروط آستانه‌ای جهت گذار از اولویت پژوهشی برخوردار است. مسائلی همچون سازوکارهای نیل به سازمان‌های با عمر طولانی، خروج

بدون خشونت نظامیان از عرصه‌های سیاسی و اقتصادی و برقراری و پایداری حاکمیت قانون در میان فرادستان از این زمره‌اند.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mahsa Karimi
Hossein Raghfar

<http://orcid.org/0000-0001-6463-5978>
<http://orcid.org/0000-0002-9783-7725>

منابع

احمدپور ترکمانی، یاور و محمدزاده، پرویز. (۱۴۰۴). ریشه‌های اقتصادی سیاست‌گذاری غیردموکراتیک نمونه بررسی: سیاست شوک‌درمانی و برنامه تعدیل ساختاری در اقتصاد ایران. *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۳۰ (۱۰۲)، ۱۱۲-۱۶۵.

<https://doi.org/10.22054/ijer.2025.84359.1345>

اصغرزاده، شیدا. (۱۳۹۹). *بررسی بحران تغییر اقلیم در ایران*. رساله دکتری، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.

آوری، پیت. (۱۳۷۳). *تاریخ معاصر ایران*. ترجمه: محمد رفیعی‌مهرآبادی، چاپ سوم، تهران، انتشارات آشیانه کتاب.

<https://www.gisoom.com/book/1132245/> - کتاب - تاریخ - معاصر - ایران - از - تاسیس - /

/سلسله - پهلوی - تا - کودتای - ۲۸ - مرداد - ۱۳۳۲ - جلد - ۲

پیکتی، توماس. (۱۳۹۴). *سرمایه در قرن بیست و یکم*. ترجمه: محمدرضا فرهادی‌پور و علی صباغی، چاپ اول، تهران، نشر کتاب آمه.

<https://amehbooks.com/product/capital-in-the-twenty-first-century/>

پیکتی، توماس. (۱۴۰۲). *تاریخ مختصر برابری*. ترجمه: حسین راغفر و کبری سنگری‌مهدب، چاپ اول، تهران، فرهنگ نشر نو.

<https://nashrenow.com/product/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE-%D9%85%D8%AE%D8%AA%D8%B5%D8%B1-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%A8%D8%B1%DB%8C/>

دایموند، جرد. (۱۴۰۱). *اسلحه، میکروب و فولاد: سرنوشت جوامع انسانی*. ترجمه: حسن مرتضوی، چاپ ششم، نشر بازتاب نگار.

<https://www.gisoom.com/book/11831320/> - کتاب - اسلحه - میکروب - و - فولاد -

[/سرنوشت - جوامع - انسانی](#)

رودریک، دنی. (۱۳۹۷). *یک علم اقتصاد تجویزهای متفاوت*. مترجم: هادی ورتایان کاشانی. تهران: نشر وزارت امور اقتصادی و دارایی.

<https://www.gisoom.com/book/11614473/> - کتاب - یک - علم - اقتصاد - تجویزهای - بسیار -

رنجبرکی، علی، (۱۴۰۰). *اقتصاد سیاسی توسعه خواهی دولت در ایران بررسی نظریه دسترسی باز و محدود «داگلاس نورث» در دوره جمهوری اسلامی*. ۳۰، ۱۸۳-۱۵۵.

<https://political.ihss.ac.ir/Article/12567/FullText>

زمانی، رضا و مؤمنی، فرشاد. (۱۳۹۲). *مطالعه فرآیند توسعه اقتصادی ایران طی یکصد سال اخیر با استفاده از رهیافت نظم اجتماعی*. نورث، والیس و وینگاست. رساله دکتری، دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی

عجم‌اغلو، دارون و جانسون، سایمون. (۱۳۹۹). *ریشه‌های اقتصادی دیکتاتوری و دموکراسی*. چاپ پنجم، ترجمه: جعفر خیرخواهان و علی سرزعیم، تهران، نشر کویر.

<https://kavirland.com/product/%da%a9%d8%aa%d8%a7%d8%a8-%d8%b1%db%8c%d8%b4%d9%87-%d9%87%d8%a7%db%8c-%d8%a7%d9%82%d8%aa%d8%b5%d8%a7%d8%af%db%8c-%d8%af%db%8c%da%a9%d8%aa%d8%a7%d8%aa%d9%88%d8%b1%db%8c-%d9%88-%d8%af%d9%85%d9%88%da%a9/>

عجم‌اغلو، دارون و جانسون، سایمون. (۱۴۰۲). *نزاع هزار ساله ما بر سرفناوری و بهره‌وری*. چاپ دوم، ترجمه: سیدعلیرضا بهشتی شیرازی و محمدرضا فرهادی‌پور، تهران، نشر روزنه.

<https://rowzanehnashr.com/product/%D9%86%D8%B2%D8%A7%D8%B9-%D9%87%D8%B2%D8%A7%D8%B1-%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%87-%D9%85%D8%A7-%D8%A8%D8%B1-%D8%B3%D8%B1-%D9%81%D9%86%D8%A7%D9%88%D8%B1%DB%8C-%D9%88-%D8%A8%D9%87%D8%B1%D9%88%D8%B2%DB%8C/>

عجم‌اغلو، دارون و جیمز، رابینسون. (۱۳۹۹). *راه باریک آزادی*. چاپ چهارم، ترجمه: سیدعلیرضا بهشتی شیرازی و جعفر خیرخواهان، تهران، نشر روزنه.

<https://rowzanehnashr.com/product/%d8%b1%d8%a7%d9%87-%d8%a8%d8%a7%d8%b1%db%8c%da%a9-%d8%a2%d8%b2%d8%a7%d8%af%db%8c/>

عجم‌اغلو، دارون و جیمز، رابینسون. (۱۳۹۹). *چرا ملت‌ها شکست می‌خورند؟*. چاپ نوزدهم، ترجمه: محسن میردامادی و محمد حسین نعیمی‌پور، تهران، نشر روزنه.

<https://rowzanehnashr.com/product/%DA%86%D8%B1%D8%A7-%D9%85%D9%84%D8%AA-%D9%87%D8%A7-%D8%B4%DA%A9%D8%B3%D8%AA-%D9%85%DB%8C-%D8%AE%D9%88%D8%B1%D9%86%D8%AF%D8%9F-%D8%B4%D9%88%D9%85%DB%8C%D8%B2/>

فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۹۵). *نظم و زوال سیاسی*. مترجم: رحمن قهرمان‌پور، تهران، نشر روزنه.

<https://rowzanehnashr.com/product/%d9%86%d8%b8%d9%85-%d9%88-%d8%b2%d9%88%d8%a7%d9%84-%d8%b3%db%8c%d8%a7%d8%b3%db%8c/>

کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۸۴). *اقتصاد سیاسی ایران، از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی*. ترجمه: محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، تهران، نشر مرکز، چاپ یازدهم.

<https://nashremarkaz.com/book/The-political-economy-of-modern-iran>

گریفین، کیت و جیمز، جفری. (۱۳۶۸). *انتقال به توسعه عادلانه: سیاست‌های اقتصادی برای تغییر ساختاری در کشورهای جهان سوم*. ترجمه: محمدرضا رفعتی، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

متوسلی، محمود، محمدی، محسن و عبدی، مائده. (۱۳۹۶). *نهادگرایی آنگونه که واقعاً هست*. نشریه اقتصاد و جامعه، ۱۴ (۳۴)، ۱۱.

<https://www.magiran.com/p2063413>

مؤمنی، فرشاد. (۱۳۹۴). *اقتصاد سیاسی توسعه در ایران امروز*. انتشارات نقش و نگار، چاپ اول

<https://www.gisoom.com/book/11129074/> کتاب-اقتصاد-سیاسی-توسعه-در-

ایران-امروز

نورث، داگلاس. (۱۳۷۷). *نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی*. ترجمه: محمدرضا معینی. تهران، نشر سازمان برنامه و بودجه.

نورث، داگلاس. (۱۳۹۷). *فهم فرآیند تحول اقتصادی*. ترجمه: میرسعید مهاجرانی و زهرا فرضی‌زاده، تهران، نشر نهادگرا، چاپ سوم.

<https://www.nahadgara.ir/product/%D9%81%D9%87%D9%85-%D9%81%D8%B1%D8%A7%DB%8C%D9%86%D8%AF-%D8%AA%D8%AD%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%DB%8C/>

نورث، داگلاس، والیس، جان جوزف و وینگاست، باری آر. (۱۳۹۵). *خشونت و نظم‌های اجتماعی*. ترجمه: جعفر خیرخواهان و رضا مجیدزاده، تهران، نشر روزنه.

<https://rowzanehnashr.com/product/%d8%ae%d8%b4%d9%88%d9%86%d8%aa-%d9%88-%d9%86%d8%b8%d9%85%d9%87%d8%a7%db%8c-%d8%a7%d8%ac%d8%aa%d9%85%d8%a7%d8%b9%db%8c/>

References

- Abrahamian, E. (2001). The 1953 coup in Iran. *Science & Society*, 65(2), 182-215. <https://doi.org/10.2307/3011417>
- Acemoglu, D. & Johnson, S., (2023). Power and Progress: Our Thousand-Year Struggle Over Technology and Prosperity| Winners of the 2024 Nobel Prize for Economics. Hachette UK. <https://www.hachettebookgroup.com/titles/daron-acemoglu/power-and-progress/9781541702547/?lens=publicaffairs>
- Acemoglu, D. & Robinson, J.A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge university press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511510809>
- Acemoglu, D. & Robinson, J.A. (2019). The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty: Winners of the 2024 Nobel Prize in Economics. Penguin UK. <https://www.penguin.co.uk/books/305520/the-narrow-corridor-by-robinson-daron-acemoglu-and-james-a/9780241314333>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2013). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. Crown Currency. <https://www.barnesandnoble.com/w/why-nations-fail-daron-acemoglu/1110776486>
- Adelman, I. (1999). *Fallacies in development theory and their implications for policy*.

- <https://nurma.staff.uns.ac.id/wp-content/blogs.dir/58/files/2009/12/fallacies-in-development-theory.pdf>
- Ahmadpour Torkamani, Y. & Mohammadzadeh, P. (2025). The Economic Origins of Undemocratic Policymaking: The Case of Shock Therapy and Structural Adjustment Programs in Iran's Economy. *Iranian Journal of Economic Research*, 30(102), 112-165.
<https://doi.org/10.22054/ijer.2025.84359.1345>
- Asgharzadeh, S. (2020). *An examination of the climate change crisis in Iran* (Doctoral dissertation, Allameh Tabataba'i University, Faculty of Economics, Tehran, Iran).
- Atkinson, A.B. & Bourguignon, F. (2000). *Handbook of Income Distribution*. Elsevier.
- Avery, P.W., Hambly, G.R.G., Melville, C., Jackson, P., Lockhart, L., Gershevitch, I., ... & Frye, R.N. (1991). *The Cambridge history of Iran* (Vol. 7). Cambridge university press.
<https://www.cambridge.org/gq/universitypress/subjects/history/middle-east-history/cambridge-history-iran-volume-7>
- Diamond, J.M. & Ordunio, D. (1999). *Guns, germs, and steel* (Vol. 521). New York: Books on Tape.
https://openlibrary.org/books/OL18791934M/Guns_germs_and_steel
- Griffin, K. & James, J. (1981). *Transition to Egalitarian Development*. Springer.
- Johnson, S. & Acemoglu, D. (2023). *Power and progress: our thousand-year struggle over technology and prosperity*. Winners of the 2024 Nobel Prize for Economics. Hachette UK.
<https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Events/PDF/Slides/In%20the%20Name%20of%20Progress%20Wider%20Lecture%202022.pdf>
- Katouzian, M.A. (2005). *The political economy of modern Iran: From constitutionalism to the end of the Pahlavi dynasty* (Nafisi, M.R. & Azizi, K. Trans.; 11th ed.). Tehran, Iran: Nashr-e Markaz
<https://nashremarkaz.com/book/The-political-economy-of-modern-iran>
- Momeni, F. (2015). *The political economy of development in today's Iran*. Nashr-e Naqsh va Negar
<https://www.gisoom.com/book/11129074/-/کتاب-اقتصاد-سیاسی-توسعه-در-ایران-امروز>
- Motavaseli, M., Mohammadi, M. & Abdi, M. (2017). Institutionalism as it really is. *Economy and Society Journal*, 14(34), 11.
<https://www.magiran.com/p2063413>

- North, D.C. (2010). *Understanding the process of economic change*. In *Understanding the process of economic change*. Princeton university press.
- North, D.C., Wallis, J.J. & Weingast, B.R. (2009). *Violence and social orders: A conceptual framework for interpreting recorded human history*. Cambridge University Press.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Trans. Arthur Goldhammer/Belknap.
<https://dowbor.org/wp-content/uploads/2014/06/14Thomas-Piketty.pdf>
- Piketty, T. (2022). *A brief history of equality*. Harvard University Press.
- Ranjbarki, A. (2022). Political economy of state developmentalism in Iran: a study of Douglas North's theory of open and restricted access in the Islamic Republic. *Pizhūhish-i Siyāsāt-i Nazāri*, 16(30), 155-183.
<https://political.ihss.ac.ir/Article/12567/FullText>
- Rodrik, D. (2008). One economics, many recipes: globalization, institutions, and economic growth. In *One Economics, Many Recipes*. Princeton university press.
<https://doi.org/10.1515/9781400829354>
- Williamson, Oliver, E. (2000). The new institutional economics: taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38 (3): 595-613.
<https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.4159/9780674275898/html>

استناد به این مقاله: کریمی، مهسا و راغفر، حسین. (۱۴۰۴). نقش توازن قوا میان مردم و حکومت در کاهش نابرابری‌های ناموجه در ایران (فراز و فرود اقتصاد سیاسی ایران در دوره ۱۴۰۰-۱۳۸۴). *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۳۰(۱۰۴)، ۱۶۶-۱۲۴.

Iranian Journal of Economic Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.